

ČESKÁ

PŘÍRUČKA

Tuto příručku pro osoby se zdravotním znevýhodněním vypracovalo Fórum pro lidská práva v rámci projektu "Umožnění začlenění a přístupu ke spravedlnosti pro pachatele s mentálním a psychosociálním postižením" (ENABLE - 101056701 - JUST-2021-JACC). Cílem projektu je podpořit přístup ke spravedlnosti a spravedlivější trestní řízení pro obžalované s mentálním a psychosociálním postižením v 8 zemích EU¹ .

Autoři

Diana Nosková, Klára Procházková

Výzkumný tým

Lucia Cangárová, Denisa Kramářová, Maroš Matiaško, Kristýna Šulková

Kontakty v České republice

Fórum pro lidská práva (Fórum pro lidská práva, z. s.)

www.forumhr.eu

Kontakty na projekt

Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre

Impact Hub, Milestone Institute

Budapest, Wesselényi utca 17.

1053 Budapest, Maďarsko

E-mail: validity@validity.ngo

Datum zveřejnění

srpen 2024

Informace o grantu

ENABLE - 101056701

¹ <https://validity.ngo/projects-2/enabling-inclusion-and-access-to-justice-for-defendants-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities/>

Poděkování

Rádi bychom vyjádřili upřímné díky všem mezinárodním i lokálním partnerům, organizacím a institucím za spolupráci a podporu při přípravě této publikace. Děkujeme všem přispěvatelům (členům národních pracovních skupin, panelu expertů a mnoha dalším) za sdílení jejich cenných postřehů, zkušeností a odborných znalostí, osobních a profesních příběhů, úvah, poznatků a doporučení.

FORUM
Human Rights

**Co-funded by
the European Union**

Spolufinancováno Evropskou unií. Vyjádřené názory a stanoviska jsou však pouze názory a stanoviska autorů a nemusí nutně odrážet názory a stanoviska Evropské unie nebo Evropské komise. Evropská unie ani orgán poskytující dotaci za ně nemohou nést odpovědnost.

01	O TÉTO PŘÍRUČCE.....	6
	A. Úvod.....	7
	B. Pro koho je tato příručka určena?	9
	C. Jak tuto příručku používat?	9
	D. Přehled	9
	E. Metodika	10
	F. Hlavní definice a terminologie	10

02	PRÁVA OSOB SE ZDRAVOTNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM	14
-----------	---	-----------

03	OSOBY S MENTÁLNÍM A PSYCHOSOCIÁLNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM V SOUDNÍM SYSTÉMU	18
	Přístup osob se zdravotním znevýhodněním ke spravedlnosti	19

04	UPLATŇOVÁNÍ PROCESNÍCH PRÁV OBVINĚNÝCH S MENTÁLNÍM A PSYCHOSOCIÁLNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM.....	22
	A. Právo na rovnou účast v trestním řízení	23
	B. Právo na procesní úpravy	29
	B.1. Individuální hodnocení.....	30
	B.2. Poskytování procesních úprav	33
	C. Právo na informace a komunikaci v přístupných formátech.....	37
	D. Právo na přístup k obhájci a právní pomoc.....	44
	E. Právo být přítomen soudnímu řízení a právo na presumpci nevin ...	48

05	PŘÍLOHY	53
	A. Pochopení zdravotního znevýhodnění: Příklady postižení a možné procesní úpravy	54
	B. Kontrolní seznam pro pracovníky trestní justice pracující s obviněnými s mentálním a psychosociálním postižením v trestním řízení	63
	C. Adresář.....	66
	D. Schematický algoritmus posuzování potřeb a poskytování ubytování v průběhu trestního řízení.....	67
	E. Další literatura	68

"JEDINÉ, CO MI ŘEKLA, BYLO -
JSEM VAŠE ADVOKÁTKA. A JÁ
POŘÁD ČEKAL, ŽE MI ŘEKNE
NĚCO DALŠÍHO, ALE NIC
DALŠÍHO MI NEŘEKLA. (...) BYLA
TO VŠECHNO FRAŠKA,
PROTOŽE ADVOKÁTKA SE
MNOU NEMLUVILA."

01

O TÉTO PŘÍRUČCE

A. Úvod

Bez ohledu na to, zda jsou oběťmi, svědky nebo údajnými pachateli trestné činnosti, mají osoby s duševním onemocněním nebo s jinými různými druhy zdravotního znevýhodnění značné potíže v přístupu ke spravedlnosti a v kontaktu s odborníky v oblasti trestního soudnictví: policisty, advokáty, státními zástupci a soudci. Současně se uvádí, že je u nich čtyřikrát až desetkrát vyšší pravděpodobnost, že budou zneužiti (včetně sexuálního zneužití), než u jejich vrstevníků bez zdravotního znevýhodnění.² Osoby s psychosociálním a mentálním znevýhodněním – zejména ty, které jsou umístěny v ústavních zařízeních³ – čelí vážnému vyloučení ze soudních procesů a porušování jejich práv na spravedlivý proces.⁴ Zastaralé zákony, které neuznávají jejich právní způsobilost a postavení, opomenutí odhalit zdravotní znevýhodnění a poskytnout potřebnou podporu pro přístup k informacím a komunikaci, nedostatečné procesní úpravy, nedostatečný přístup k účinnému právnímu poradenství a postojové bariéry OČTŘ, jakož i jejich nedostatečné proškolení⁵ patří mezi systémové problémy, kterým čelí osoby s mentálním a psychosociálním znevýhodněním, které se účastní trestních řízení v EU.⁶

Zároveň Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením⁷ (CRPD), kterou ratifikovala Evropská unie⁸ a všechny její členské státy bez výhrad⁹, ukládá státům významné povinnosti, mezi které patří např. identifikovat a odstraňovat překážky nebo bariéry a přijímat proaktivní systémová opatření, která zajistí, aby všechny osoby se zdravotním znevýhodněním mohly rovným způsobem uplatňovat své právo na přístup ke spravedlnosti. Nicméně ačkoli příslušné směrnice EU¹⁰ a právní rámce členských států

² Spravedlnost pro osoby se zdravotním postižením, "Odmítnutá spravedlnost: <https://disabilityjustice.org/justice-denied/abuse-and-exploitation>.

³ Amelink Q, Roozen S, Leistikow I, Weenink JW. Sexuální zneužívání osob s mentálním postižením v rezidenčních zařízeních: tříletá analýza incidentů nahlášených nizozemskému inspektorátu pro péči o zdraví a mládež. *BMJ Open*. 2021 Dec 6;11(12):e053317. doi: 10.1136/bmjopen-2021-053317. PMID: 34873008; PMCID: PMC8650479.

⁴ Smith, T. (2023). *Autismus a trestní soudnictví. Zkušenosti podezřelých, obžalovaných a pachatelů v Anglii a Walesu*. Routledge.

⁵ Validity Foundation, [Fair Trial Denied: Defendants with Disabilities Face Inaccessible Justice in the EU](#), 2024.

⁶ Validity Foundation, [Fair Trial Denied: Defendants with Disabilities Face Inaccessible Justice in the EU](#), 2024.

⁷ Valné shromáždění OSN, Úmluva o právech osob se zdravotním postižením: rezoluce / přijatá Valným shromážděním, A/RES/61/106, 24. ledna 2007, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2007/en/49751>.

⁸ Evropská unie ratifikovala CRPD 23. prosince 2010.

⁹ Až na některé zde uvedené výjimky:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=_en.

¹⁰ Směrnice o právu na tlumočení a překlad v trestním řízení (2010/64/EU); směrnice o právu na informace v trestním řízení (2012/13/EU); směrnice o právu na přístup k obhájci v trestním řízení (2013/48/EU); směrnice

uznávají potřebu podporovat přístup ke spravedlnosti osob se sluchovým, smyslovým nebo tělesným znevýhodněním, právní předpisy mlčí o specifických potřebách osob s mentálním a psychosociálním znevýhodněním¹¹. A to i přesto, že - velmi často - se stejný typ opatření poskytuje v průběhu celého trestního řízení i jiným zranitelným skupinám, jako jsou nezletilé osoby nebo ženy-oběti domácího nebo sexuálního násilí.¹² V těch několika málo státech, které zavedly podpůrné mechanismy, se opatření vztahují pouze na osoby s mentálním a psychosociálním znevýhodněním, které se účastní řízení jako oběti, a vylučují ostatní účastníky.¹³ Existují také země, které pokročily v úpravě některých z těchto životně důležitých podpůrných mechanismů a umožnily osobám se zdravotním znevýhodněním využít služeb profesionálního facilitátora, který posoudí jejich potřeby a provede úkony spojené s přizpůsobením¹⁴ nebo použije procesní dokumenty napsané v přístupném jazyce¹⁵.

Navzdory těmto neúspěchům vidíme, že mnoho OČTŘ ze všech hodnocených zemí nadále poskytuje podpůrná opatření účastníkům trestního řízení s mentálním a psychosociálním znevýhodněním, včetně pachatelů. Navzdory chybějící legislativě a potřebným vnitrostátním předpisům používají OČTŘ přístupný jazyk nebo hovoří pomalejším tempem, aby umožnily zpracování informací; spolupracují také se specializovanými nevládními organizacemi, aby posoudily potřeby přizpůsobení a umožnily rodinným příslušníkům podporovat účastníky s mentálním a psychosociálním postižením v průběhu celého trestního řízení.

Účelem této příručky je informovat OČTŘ a další příslušné zainteresované strany v České republice o osvědčených postupech pro zajištění účinné účasti pachatelů s mentálním a psychosociálním znevýhodněním v trestním řízení. Zjištění jsou výsledkem důkladné

o posílení některých aspektů presumpce nevinny a o právu být přítomen při soudním jednání v trestním řízení (2016/343/EU); směrnice o právní pomoci podezřelým a obviněným osobám v trestním řízení (2016/1919/EU); směrnice o procesních zárukách pro děti podezřelé nebo obviněné v trestním řízení (2016/800/EU).

¹¹ Např. směrnice 2010/64/EU o právu na tlumočení a překlad zaručuje právo na tlumočnicka do cizího jazyka a pomoc osobám se sluchovým nebo řečovým postižením v trestním řízení. Kognitivní bariéry - obtíže s pochopením postupů a poskytováním ubytování - jsou vynechány. Podobně směrnice 2012/13/EU o právu na informace v trestním řízení zajišťuje obviněným se sluchovým nebo řečovým postižením přístup k informacím o jejich právech, obviněních a spisových materiálech. Ani tato směrnice nevyžaduje, aby tyto informace byly přístupné obžalovaným s kognitivními překážkami.

¹² Např. směrnice 2010/64/EU o právu na tlumočení a překlad zaručuje právo na tlumočnicka do cizího jazyka a pomoc osobám se sluchovým nebo řečovým postižením v trestním řízení. Kognitivní bariéry - obtíže s pochopením postupů a poskytováním ubytování - jsou vynechány. Podobně směrnice 2012/13/EU o právu na informace v trestním řízení zajišťuje obviněným se sluchovým nebo řečovým postižením přístup k informacím o jejich právech, obviněních a spisových materiálech. Ani tato směrnice nevyžaduje, aby tyto informace byly přístupné obžalovaným s kognitivními překážkami.

¹³ Validity Foundation, [Fair Trial Denied: Defendants with Disabilities Face Inaccessible Justice in the EU](#), 2024.

¹⁴ Národní studie Španělska, projekt Enable, duben 2023, s. 29.

¹⁵ Národní studie Litvy, projekt Enable, duben 2023, s. 9.

analýzy situace v osmi zemích EU, včetně Bulharska, Česka, Litvy, Portugalska, Rumunska, Slovenska, Slovinska a Španělska, přičemž navrhovaná řešení vycházejí z příslušných mezinárodních a regionálních norem a odrážejí osvědčené postupy shromážděné po celém světě.

B. Pro koho je tato příručka určena?

Klíčovou skupinou čtenářů této publikace jsou soudci, státní zástupci, advokáti, policisté a další odborníci (obecně označovaní jako „orgány činné v trestním řízení“), kteří se zabývají trestními případy obviněných s mentálním a/nebo psychosociálním znevýhodněním. Ačkoli se tato kniha zaměřuje na pachatele v prostředí trestního soudnictví, zásady, standardy a doporučení zde uvedené se mohou vztahovat i na další účastníky trestního řízení s těmito typy zdravotního znevýhodnění, jako jsou oběti a svědci, a také v širších souvislostech, včetně občanskoprávních řízení.

C. Jak tuto příručku používat?

Sborník je koncipován jako praktická příručka pro OČTŘ v České republice při jejich práci na případech týkajících se osob s mentálním a/nebo psychosociálním znevýhodněním, které se potýkají s mnoha překážkami – právními, environmentálními, informačními, postojovými – a vyžadují další podporu, aby mohly rovnocenně realizovat své právo na přístup ke spravedlnosti.

Sborník nabízí soudcům několik praktických nástrojů, jak se vypořádat s každou z těchto systémových překážek, aby se pachatelé s mentálním a/nebo psychosociálním znevýhodněním mohli rovnoprávně účastnit řízení.

D. Přehled

Tato příručka je strukturována následovně:

Kapitola 2 - Práva osob se zdravotním znevýhodněním: Mezinárodní právní rámec a právní rámec EU – poskytuje přehled hlavních práv a záruk spravedlivého procesu, které jsou přiznány pachatelům se zdravotním znevýhodněním.

Kapitola 3 - Osoby s mentálním a psychosociálním znevýhodněním a soudní systém – poskytuje přehled překážek, kterým osoby se zdravotním znevýhodněním čelí při realizaci svého práva na přístup ke spravedlnosti.

Kapitola 4 - Uplatňování procesních práv pachatelů se zdravotním postižením – uvádí praktické nástroje, které pachatelům s mentálním a/nebo psychosociálním znevýhodněním umožní překonat tyto překážky, včetně identifikace postižení a potřeb podpory, poskytování procesních úprav, přístupných informací atd.

Kapitola 5 obsahuje několik příloh, jejichž cílem je:

- ✓ vysvětlit nejčastější překážky a procesní úpravy, které vyžadují osoby s mentálním znevýhodněním (příloha 1).
- ✓ nabídnout OČTŘ návod krok za krokem, jak posoudit potřeby a zajistit přizpůsobení během trestního řízení (příloha 2).
- ✓ sdílet kontakty na příslušné organizace ve vaší zemi, které vás podpoří při uplatňování práva na přístup ke spravedlnosti pro osoby se zdravotním znevýhodněním (příloha 3).
- ✓ poskytnout vám strukturovaný přístup k zajištění spravedlivého začlenění osob se zdravotním znevýhodněním do soudních řízení (příloha 4).
- ✓ poskytnout vám užitečné zdroje informací pro další čtení (příloha 5).

E. Metodika

Obsah této příručky vypracovalo Fórum pro lidská práva na základě výsledků celostátního výzkumu překážek, kterým čelí pachatelé s mentálním a psychosociálním znevýhodněním v přístupu ke službám trestní justice¹⁶, který byl proveden v rámci projektu ENABLE¹⁷. Předkládané informace, včetně praktických doporučení, byly získány na základě rozsáhlých konzultací se zástupci organizací osob se zdravotním znevýhodněním, skupinami soudců, státních zástupců, advokátů a dalších relevantních stran, kteří se zúčastnili multidisciplinárních setkání pořádaných Fórem pro lidská práva od března 2023 do srpna 2024. Opírá se také o intenzivní výzkum provedený v rámci přípravy Zprávy o překážkách, kterým čelí pachatelé s mentálním a/nebo psychosociálním postižením v trestním řízení v České republice, který zahrnoval desk research a rozhovory s OČTŘ, zdravotníky, organizacemi občanské společnosti a osobami se zdravotním znevýhodněním, které byly obviněny ze spáchání trestného činu. Prostřednictvím výše uvedeného dokumentu byly identifikovány hlavní výzvy a zkušenosti osob v České republice, které byly dále rozvedeny v této příručce.

F. Hlavní definice a terminologie

- **Rovnost (equity) vs. spravedlnost (equality)** - Slova rovnost a spravedlnost se často používají zaměnitelně, ale jejich význam se liší. Rovnost (equity) znamená, že každý

¹⁶ Projekt ENABLE, národní informační dokumenty: <https://validity.ngo/projects-2/enabling-inclusion-and-access-to-justice-for-defendants-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities/national-briefing-papers/>.

¹⁷ Celý název projektu: (101056701 - ENABLE - JUST-2021-JACC). Další informace jsou k dispozici zde: <https://validity.ngo/projects-2/enabling-inclusion-and-access-to-justice-for-defendants-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities/>.

jednotlivec nebo skupina lidí má stejné zdroje nebo příležitosti. Spravedlnost (equality) uznává, že každý člověk má jiné podmínky, a přiděluje mu přesně takové zdroje a příležitosti, které potřebuje, aby dosáhl stejného výsledku jako ostatní. Jinými slovy, neznamená to, že se všem dává úplně totéž. Pokud dáme každému úplně stejnou věc a očekáváme, že se tím lidé zrovnoprávní, předpokládá to, že všichni začínali na stejném místě – a to může být značně nepřesné, protože všichni nejsou stejní.¹⁸

- **Přístup vs. přístupnost** – Přístup znamená možnost nebo právo něco dělat nebo vstoupit na nějaké místo. Například pokud máte služební průkaz, máte přístup do svých pracovních prostor. Přístupnost se vztahuje k návrhu výrobků, zařízení, služeb nebo prostředí tak, aby je mohl používat každý, a zahrnuje informace a komunikaci. Pro osoby se zdravotním postižením například fyzická přístupnost zahrnuje vytvoření bezbariérového prostředí, kde se mohou volně pohybovat (vzpomeňte si na systémová řešení schodů a těžkých dveří pro osoby používající invalidní vozík) nebo mohou samostatně volně přistupovat k informacím (vzpomeňte si na dostupnost dokumentů v Braillově písmu nebo ve formátu Easy Read).¹⁹
- **Zprostředkovatelé (/facilitátoři)** - Jsou to "(...)osoby, které podle potřeby spolupracují s pracovníky justičního systému a osobami se zdravotním postižením, aby zajistily účinnou komunikaci během soudního řízení." Tito zprostředkovatelé mohou "podporovat osoby se zdravotním postižením, aby porozuměly a mohly se rozhodovat na základě informací, a zajistit, aby věci byly vysvětleny a aby se o nich mluvilo způsobem, kterému rozumí, a aby jim byly poskytnuty vhodné úpravy a podpora".²⁰
- **Způsobilost k právním úkonům** - způsobilost k právním úkonům zahrnuje způsobilost být nositelem práv i subjektem práva²¹. Způsobilost být nositelem práv opravňuje osobu k plné ochraně jejích práv ze strany právního systému. Způsobilost k právním úkonům uznává tuto osobu jako zástupce, který je oprávněn provádět

¹⁸ <https://www.internationalwomensday.com/Missions/18707/Equality-versus-Equity-What-s-the-difference-as-we-EmbraceEquity-for-IWD-2023-and-beyond>.

¹⁹ Jazykové pokyny OSN pro začlenění osob se zdravotním postižením:

<https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf>

²⁰ Mezinárodní zásady a pokyny pro přístup ke spravedlnosti pro osoby se zdravotním postižením (2020), Slovníček pojmů.

²¹ Výbor CRPD GC č. 1, odst. 12, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>.

transakce a vytvářet, měnit nebo ukončovat právní vztahy. Podrobnější informace o této problematice naleznete v příloze 4.

- **Osoba se zdravotním znevýhodněním** - "Osoby se zdravotním znevýhodněním zahrnují osoby, které mají dlouhodobé tělesné, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které jim v interakci s různými překážkami může bránit v plném a účinném zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními"²². Osoby s psychosociálním a mentálním postižením se týkají různých komunit, zejména těch, které čelí porušování lidských práv na základě svého skutečného nebo domnělého mentálního postižení. Tento rozvíjející se koncept zahrnuje mimo jiné osoby, které se samy identifikují jako osoby s neurologickým postižením nebo jsou jako takové vnímány či je s nimi zacházeno jako s osobami s neurologickým postižením, včetně věkově podmíněných a degenerativních postižení; atd.
- **Procesní úpravy** - odkazují na všechny nezbytné a vhodné "změny a úpravy v rámci přístupu ke spravedlnosti, pokud jsou v konkrétním případě potřebné, aby byla zajištěna účast osob se zdravotním postižením na rovnoprávném základě s ostatními".²³ Většina opatření popsanych v tomto sborníku představuje "procesní úpravy".
- **Přiměřené úpravy** - představují nezbytné a vhodné změny a úpravy, které nepředstavují nepřiměřenou nebo nadměrnou zátěž, pokud jsou v konkrétním případě potřebné, aby osobám se zdravotním postižením zajistily užívání nebo výkon všech lidských práv a základních svobod na rovnoprávném základě s ostatními." Podrobnější informace k tomuto tématu naleznete v příloze 4.
- **Podporované rozhodování vs. náhradní rozhodování** - Podporované rozhodování je model, který spočívá v tom, že osobám s postižením je poskytována řada možností podpory, včetně podpory osob, kterým důvěřují (např. rodina, přátelé, vrstevníci, advokáti, právníci, tlumočníci, facilitátoři/prostředníci), aby se zvýšila jejich schopnost rozhodovat o sobě. Naopak náhradní rozhodování je model, který deleguje právo rozhodovat za osoby s postižením na jiné osoby (nejčastěji je někdo ze zákona jmenován "opatrovníkem"). Tento druhý systém je v právních systémech

²² Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením, článek 1.

²³ International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf, s. 9.

po celém světě rozšířen, i když porušuje autonomii a právní způsobilost osob se zdravotním postižením a porušuje Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením.

- **Lékařský model a model lidských práv v oblasti zdravotního postižení** - lékařský model zdravotního postižení klade důraz na zdravotní stav osoby, který je chápán jako přímá příčina jejího postižení; na druhé straně model lidských práv klade důraz na jednotlivce a jeho přirozenou důstojnost a uznává, že jsou to překážky vytvořené společností, které brání osobám se zdravotním postižením využívat lidských práv na rovnoprávném základě s ostatními.²⁴ CRPD přijímá model lidských práv a definuje zdravotní postižení jako vyvíjející se koncept, který "je výsledkem interakce mezi osobami se zdravotním postižením a překážkami v přístupu a prostředí, které jim brání v plném a účinném zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními".²⁵

²⁴ Anna Lawson & Angharad E. Beckett (2021) The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis, *The International Journal of Human Rights*, 25:2, 348-379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533.

²⁵ Preamble CPRD, e).

02

PRÁVA OSOB
SE ZDRAVOTNÍM
ZNEVÝHODNĚNÍM

Záruky spravedlivého procesu jsou osobám se zdravotním znevýhodněním poskytovány především těmito nástroji:

Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením (*CRPD/Úmluva*): Úmluva o právech osob se zdravotním postižením je považována za klíčový nástroj mezinárodního právního rámce, který podporuje respektování osob se zdravotním znevýhodněním a zajišťuje, aby tyto osoby požívaly svých lidských práv a základních svobod plně a stejně jako ostatní.²⁶ Účelem Úmluvy je podporovat, chránit a zajistit plné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všemi osobami se zdravotním znevýhodněním a podporovat respektování jejich přirozené důstojnosti.²⁷

Česká republika ratifikovala CRPD v roce 2009 a zavázala se k provádění jejích ustanovení bez výhrad. Je důležité poznamenat, že kontext práv zakotvených v CRPD je obvykle vysvětlen v obecných komentářích, které jsou autoritativním výkladem Úmluvy vydaným Výborem pro práva osob se zdravotním postižením (*Výbor*)²⁸. Mezi nejrelevantnější obecné komentáře (*GC*) k tématu tohoto sborníku patří *GC* k článku 12 (Rovnost před zákonem)²⁹, článku 9 (Přístupnost)³⁰, článku 19 (Nezávislý způsob život a začlenění do společnosti)³¹, článku 5 (Rovnost a nediskriminace)³². Výbor a zvláštní zpravodaj pro práva osob se zdravotním postižením vydali také další důležité pokyny pro provádění CRPD, včetně například Pokynů k článku 14 o právu na svobodu a osobní bezpečnost osob se

²⁶ Úmluva o právech osob se zdravotním postižením a opční protokol vstoupily v platnost 3. května 2008. Jedná se o první komplexní smlouvu o lidských právech, která byla otevřena k podpisu regionálním integračním organizacím. CRPD byla přijata 13. prosince 2006 a otevřena k podpisu 30. března 2007. Úmluvu podepsalo 82 signatářů, což byl v den jejího otevření nejvyšší počet signatářů úmluvy OSN v historii. Odbor OSN pro hospodářské a sociální záležitosti. "Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (CRPD)". Přístupné [zde](#).

²⁷ Valné shromáždění OSN, Úmluva o právech osob se zdravotním postižením : rezoluce / přijatá Valným shromážděním dne 24. ledna 2007, A/RES/61/106, čl. 1, k dispozici [zde: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf).

²⁸ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, zřízený úmluvou (článek 34), sleduje provádění úmluvy smluvními státy. Výbor dohlížející na provádění CRPD vydává obecné komentáře a závěrečné připomínky ke státům, které jsou stranami úmluvy, ohledně jejich pokroku v provádění.

²⁹ <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-1-article-12-equal-recognition-1>.

³⁰ <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-2-article-9-accessibility-0>.

³¹ <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no5-article-19-right-live>.

³² <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no6-equality-and-non-discrimination>.

zdravotním znevýhodněním³³, jakož i Mezinárodní zásady a pokyny pro přístup těchto osob ke spravedlnosti (*Mezinárodní zásady*).³⁴

Nejdůležitější záruky spravedlivého procesu zakotvené v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením a v Mezinárodních zásadách přístupu ke spravedlnosti pro osoby se zdravotním postižením jsou následující:

- Rovnost před zákonem (článek 12 CRPD)
- Přístup ke spravedlnosti (článek 13 CRPD)
- Všechny osoby se zdravotním znevýhodněním mají způsobilost k právním úkonům, a proto nesmí být nikomu odepřen přístup ke spravedlnosti na základě zdravotního znevýhodnění (zásada 1).
- Osoby se zdravotním znevýhodněním, včetně dětí se zdravotním znevýhodněním, mají právo na přiměřené procesní úpravy (zásada 3).
- Osoby se zdravotním znevýhodněním mají právo dostávat právní oznámení a informace včasným a pro ně přístupným způsobem na rovnoprávném základě s ostatními (zásada 4).
- Osoby se zdravotním znevýhodněním mají právo na všechny hmotněprávní a procesní záruky uznávané mezinárodním právem na rovnoprávném základě s ostatními a státy musí poskytnout nezbytné úpravy, aby byl zaručen řádný proces (zásada 5).
- Osoby se zdravotním znevýhodněním mají právo na bezplatnou nebo dostupnou právní pomoc (zásada 6).

Všichni pracovníci v justici musí mít k dispozici programy zvyšující povědomí a odborné znalosti zaměřené na práva osob se zdravotním znevýhodněním, zejména v souvislosti s přístupem ke spravedlnosti (zásada 10).

Nástroje EU: Většina těchto práv, včetně práva na informace, práva na tlumočení a překlad, práva na přístup k advokátovi a právní pomoci, je v rámci Evropské unie chráněna také příslušnými právními předpisy EU, jako jsou směrnice a doporučení Evropské komise.³⁵

³³ Pokyny k právu na svobodu a bezpečnost osob se zdravotním postižením jsou obsaženy v příloze A/72/55, dvouleté zprávě Výboru za rok 2016.

³⁴ OSN, Zvláštní zpravodaj pro práva osob se zdravotním postižením, Mezinárodní zásady a pokyny pro přístup osob se zdravotním postižením ke spravedlnosti (2020).

³⁵ Doporučení o procesních zárukách pro zranitelné osoby podezřelé nebo obviněné v trestním řízení (2013). -Doporučení o procesních právech podezřelých a obviněných osob ve vyšetřovací vazbě a o materiálních podmínkách zadržení (2022).

Česká legislativa: Všechny výše uvedené mezinárodní úmluvy jsou součástí právního řádu České republiky v souladu s článkem 10 Ústavy. Tento článek rovněž stanovuje aplikační přednost mezinárodních předpisů v případě, že mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, pak ukládá orgánům činným v trestním řízení povinnost projednávat trestní věci při plném respektování práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, kterými je Česká republika vázána. Při vedení trestního řízení mohou orgány činné v trestním řízení zasahovat do těchto práv dotčených osob pouze v případech odůvodněných zákonem a pouze v rozsahu nezbytném pro zajištění účelu trestního řízení.³⁶

³⁶ Viz § 2 odst. 4 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

03

OSOBY S MENTÁLNÍM
A PSYCHOSOCIÁLNÍM
ZNEVÝHODNĚNÍM
V SOUDNÍM SYSTÉMU

V České republice patří spravedlnost a rovnost k základním hodnotám. Stále však ale přetrvávají některé systémové problémy pro marginalizované skupiny, jako jsou právě osoby se zdravotním znevýhodněním. Tento přehled práv osob se zdravotním znevýhodněním upozorňuje na klíčové problémy, přičemž další podrobnosti jsou k dispozici v dokumentu *Briefing paper on barriers faced by defendants with intellectual and/or psychosocial disabilities in the criminal justice system in the Czech Republic*.³⁷

Transpozice mezinárodního právního rámce

Česká republika ratifikovala **Úmluvu OSN o právech osob se zdravotním postižením** (CRPD) v roce 2009 bez výhrad. Opční protokol k CRPD byl však ratifikován až v srpnu 2021.

Úmluva OSN proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (dále jen "UN CAT") byla Českou republikou ratifikována v roce 1993.³⁸

Pokud jde o **směrnice EU týkající se práv obviněných/obžalovaných**, byly analyzovány tyto směrnice: Směrnice 2010/64/EU (Právo na tlumočení a překlad); směrnice 2012/13/EU (Právo na informace v trestním řízení), směrnice 2013/48/EU (Právo na přístup k obhájci v trestním řízení), směrnice (EU) 2016/343 (Posílení některých aspektů presumpce nevinny a práva být přítomen při soudním jednání v trestním řízení); směrnice 2016/1919 (Právní pomoc); doporučení Komise ze dne 27. listopadu 2013 (Procesní záruky pro zranitelné podezřelé nebo obviněné osoby).

Do vnitrostátních právních předpisů nebyla výslovně transponována žádná ustanovení týkající se provádění směrnic EU, která by byla zaměřena na osoby se zdravotním znevýhodněním a zohledňovala by jejich potřeby, a to ani pokud jde například o směrnici (EU) 2016/1919 o právní pomoci nebo směrnici (EU) 2016/800 o procesních právech dětí. Obecně neexistují žádná speciální ustanovení, která by se uplatnila ve vztahu k pachatelům se zdravotním znevýhodněním. Aplikují se pouze obecná pravidla.

Přístup osob se zdravotním znevýhodněním ke spravedlnosti

Navzdory novelizaci některých procesních pravidel mají osoby se zdravotním znevýhodněním, zejména zrakovým a psychosociálním, stále problémy s přístupem k soudním řízením.

³⁷ https://validity.ngo/wp-content/uploads/2023/06/FORUM_National-Briefing-Paper_CZ_English.pdf.

³⁸ Dříve ratifikováno Československem v roce 1988.

Výbor OSN proti mučení upozornil na nedostatek bezplatné právní pomoci a nedostatečné informování o právech zadržovaných osob, včetně přístupu k obhájci a informování rodinných příslušníků o zadržení.³⁹

Evropský výbor pro zabránění mučení upozornil na problémy, jako je opožděné právní zastoupení, nedostatečné poučení zadržovaných o jejich právech ze strany policie a nedostatečné postupy lékařského vyšetření.

Trestní řád vyžaduje právní zastoupení pro osoby se zdravotním znevýhodněním v konkrétních případech, ale přístup k právní pomoci zůstává problémem, neboť chybí zvláštní ustanovení o bezplatném právním zastoupení pro osoby se zdravotním znevýhodněním.

Hlavní oblasti, na které se zaměřit

Zlepšení přístupu ke spravedlnosti pro osoby se zdravotním znevýhodněním vyžaduje identifikaci klíčových oblastí. To zahrnuje správné rozpoznání zdravotního znevýhodnění pro určení potřebné podpory, zajištění rovné účasti na soudních řízeních, uznání právní způsobilosti prostřednictvím podporovaného rozhodování a přehodnocení obhajoby založené na jednání ve stavu nepřítomnosti z hlediska spravedlnosti.

Odepření způsobilosti k právním úkonům (porušení článku 12 CRPD) zůstává v České republice nejčastějším důvodem pro odepření práva na spravedlivý proces a vyloučení pachatelů s mentálním a psychosociálním znevýhodněním z trestního řízení na základě "nezpůsobilosti" k právním úkonům.⁴⁰ Tato praxe představuje porušení lidských práv se závažným negativním dopadem na dotčené pachatele, a to jak z hlediska procesní účasti, tak z hlediska spravedlivých výsledků trestního procesu, a podkopává účel trestního procesu obecně.⁴¹

V České republice chybí mechanismy, které by umožnily identifikovat osoby, které potřebují procesní úpravy již na počátku trestního řízení. Zdravotní znevýhodnění se často

³⁹ Výbor proti mučení (CAT): Závěrečné připomínky k šesté periodické zprávě Česka[online]. www.undocs.org, 6. června 2018 [cit. 8. dubna 2024]. Dostupné na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/171/17/PDF/G1817117.pdf?OpenElement>. Viz odst. 10-11.

⁴⁰ *Briefing paper o překážkách, kterým čelí obvinění s mentálním a/nebo psychosociálním postižením v systému trestní justice v České republice*, duben 2023, s. 30 a následující.

⁴¹ Který má ve většině právních řádů chránit člověka, společnost a stát před trestnou činností, jakož i chránit člověka a společnost před protiprávním jednáním osob v mocenských pozicích při jejich práci související s vyšetřováním domnělých nebo spáchaných trestných činů, aby každá osoba, která spáchala trestný čin, byla potrestána podle své viny a aby žádná nevinná osoba nebyla činěna trestně odpovědnou a odsouzena.

zjistí až ve chvíli, kdy jsou osoby již ve vazbě.⁴² Pokud se zjistí, že někdo má intelektuální nebo psychosociální znevýhodnění, obvykle se posuzuje jeho "nezpůsobilost" k soudnímu řízení, místo aby se posuzovaly potřeby podpory pro efektivní účast. Osoby považované za "nezpůsobilé" jsou často násilně umístěny do ústavní péče, někdy na dobu neurčitou.

Kromě toho je zásadní zajistit procesní úpravy, jako jsou přístupné soudní síně a komunikační pomůcky. Zásadní je také poskytování informačních a komunikačních služeb, včetně tlumočení. Přístup k právnímu zastoupení a pomoci od počátku řízení zajišťuje spravedlivou obhajobu. Zásadní význam pro spravedlnost má dodržování práva být přítomen soudnímu řízení a presumpce nevinu. Komplexní řešení těchto oblastí podporuje inkluzivitu a prosazuje práva osob se zdravotním znevýhodněním v soudním systému.⁴³

Tyto okolnosti zpochybňují rovnou účast na soudních procesech, spravedlnost soudního řízení a schopnost účastníků trestního řízení plnit své povinnosti svědomitě. Hlavním problémem je nedostatečná informovanost účastníků justice o zdravotním znevýhodnění, často v důsledku nedostatečné specializace a odborné přípravy.

Osoby se zdravotním znevýhodněním se navíc častěji stávají oběťmi jiných forem diskriminace a vyloučení, což jim může bránit v přístupu ke spravedlnosti. Diskriminace na základě zdravotního znevýhodnění může být umocněna současnou diskriminací na základě jiných skutečností, jako je pohlaví, etnický původ, náboženství, chudoba, sexuální orientace nebo občanský status.⁴⁴

⁴² *Briefing paper o překážkách, kterým čelí obvinění s mentálním a/nebo psychosociálním postižením v systému trestní justice v České republice*, duben 2023, s. 36 a násl.

⁴³ Více informací o národní úpravě, národním plánu a praktických otázkách naleznete v *Briefing paper on barriers faced by defendants with intellectual and/or psychosocial disabilities in the criminal justice system in the Czech Republic*, April, 2023.

⁴⁴ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 16. Jak objasňuje CRPD ve svém obecném komentáři č. 6: "[d]iskriminace může být založena na jedné charakteristice, jako je zdravotní postižení nebo pohlaví, nebo na více charakteristikách a/nebo na jejich vzájemném prolínání. K "průřezové diskriminaci" dochází tehdy, když je osoba se zdravotním postižením nebo osoba se zdravotním postižením s ním spojená diskriminována v jakékoli formě na základě zdravotního postižení v kombinaci s barvou pleti, pohlavím, jazykem, náboženstvím, etnickým původem, pohlavím nebo jiným postavením. Intersekcionalní diskriminace se může projevovat jako přímá nebo nepřímá diskriminace, odepření přiměřených úprav nebo obtěžování." CRPD GC č. 6, odst. 19.

04

UPLATŇOVÁNÍ
PROCESNÍCH PRÁV
OBVINĚNÝCH
S MENTÁLNÍM
A PSYCHOSOCIÁLNÍM
ZNEVÝHODNĚNÍM

Podle čl. 12 odst. 3 CRPD mají vnitrostátní orgány povinnost zavést žalovatelné a vymahatelné právo na individuálně stanovené procesní úpravy, včetně podpory, nezbytné k tomu, aby se osoby se zdravotním znevýhodněním mohly účinně účastnit všech řízení u jakéhokoli soudu, tribunálu nebo fóra. Výbor CRPD důsledně zdůrazňuje, že procesní úpravy by měly být poskytovány na základě svobodné volby a preferencí dotčené osoby.⁴⁵ Pokud jde konkrétně o soudce, Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR) uvedl, že soudce nebo odpovědný subjekt by měl upřednostnit žádost konkrétní osoby se zdravotním znevýhodněním, neboť ta je schopna nejlépe identifikovat své vlastní potřeby přizpůsobení.⁴⁶

A. Právo na rovnou účast v trestním řízení

Jak uznává Výbor CRPD ve svém obecném komentáři č. 6, ve skutečnosti osoby se zdravotním znevýhodněním nepožívají svých práv na rovnoprávném základě s ostatními, a to z důvodu různých faktorů, jako je „*zbavení způsobilosti k právním úkonům, nucená institucionalizace, vyloučení z obecného vzdělávání, rozšířené negativní stereotypy, předsudky a nedostatečný přístup k zaměstnání*“.⁴⁷

Různé mezinárodní smlouvy o lidských právech obsahují zásadu „*rovnosti před zákonem*“, která zajišťuje, aby se jednotlivcům dostalo spravedlivého zacházení při uplatňování zákonů. Pro plné naplnění tohoto práva je nezbytné, aby se soudní a donucovací orgány při výkonu spravedlnosti zdržely diskriminace osob se zdravotním postižením.⁴⁸

Výbor CRPD prosazuje přístup "*inkluzivní rovnosti*"⁴⁹, který představuje nový model rovnosti popsany v Úmluvě. Tento přístup přesahuje tradiční pojetí rovnosti tím, že zahrnuje různé rozměry: aspekt spravedlivého přerozdělování s cílem řešit socioekonomické rozdíly, rozměr uznání s cílem bojovat proti stigmatizaci a uznat lidskou důstojnost, participativní rozměr zdůrazňující začlenění do společnosti a rozměr vstřícnosti

⁴⁵ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 26.

⁴⁶ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 26.

⁴⁷ CRPD, obecný komentář č. 6, odst. 8.

⁴⁸ CRPD, obecný komentář č. 6, odst. 14.

⁴⁹ V návrhu obecného komentáře č. 6 přijal Výbor koncept rovnosti navržený v podání Sandry Fredman a dalších vědců. Fredmanové model rovnosti sleduje čtyři hlavní cíle: "náprava sociálního a ekonomického znevýhodnění spojeného se zdravotním postižením; řešení stigmatizace, stereotypů, předsudků a násilí; posílení participace; a přizpůsobení se odlišnostem dosažením strukturálních změn". Viz: Sandra Fredman, Meghan Campbell, Shreya Atrey, Jason Brickhill, Nomfundo Ramalekana, Sanya Samtani, Achieving Transformative Equality for Persons with Disabilities: Podání Výboru CRPD pro obecný komentář č. 6 k článku 5 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením, dostupné na adrese [CPRD-Submission-1.pdf \(ox.ac.uk\)](https://www.ohchr.org/documents/E/hrcrpd/docs/2018/18_06_01_CPRD-Submission-1.pdf).

s cílem respektovat rozdíly jako zásadní pro lidskou důstojnost. Úmluva zdůrazňuje zásadu inkluzivní rovnosti jako svůj základ.⁵⁰

Článek 20 Listiny základních práv EU uznává, že „*všichni jsou si před zákonem rovni*“, zatímco článek 21 zakazuje diskriminaci na základě řady důvodů včetně zdravotního znevýhodnění. Definice diskriminace podle CRPD byla přímo přijata a začleněna do práva EU.⁵¹

Obhajoba založená na jednání ve stavu nepřičetnosti

Výbor CRPD objasnil, že CRPD důrazně odmítá uplatňování pojmů a standardů, jako je „nezpůsobilost k soudnímu řízení“ a „obhajoba z důvodu jednání ve stavu nepřičetnosti“, a označil je jako diskriminační a v rozporu s Úmluvou. Výbor proto vyzval k odstranění všech takových norem, které s těmito pojmy pracují, ze systémů trestního soudnictví ve státech, které jsou smluvními stranami CRPD.⁵² Prohlášení o nezpůsobilosti k soudnímu řízení nebo nezodpovědnosti či neschopnosti v systémech trestního soudnictví jsou nejen diskriminační, ale vedou k zadržování osob na základě jejich znevýhodnění, což je v rozporu s článkem 14 CRPD.⁵³

Ve věci C-467/2018⁵⁴, SDEU poukázal na nedostatky v soudních řízeních umožňujících obhajobu založenou na jednání ve stavu nepřičetnosti, která vedla k umístění osoby s postižením do psychiatrické léčebny z údajných terapeutických důvodů. Soudní dvůr to považoval za nepřijatelné bez potvrzení soudu, že procesní práva dané osoby byla dodržena.⁵⁵ Kromě ukončení trestního řízení státním zastupitelstvím a umístění stěžovatele v psychiatrické nemocnici existovalo také pochybení spočívající v nedostatečném výsledku, přístupu k právnímu zastoupení nebo soudnímu přezkumu, což způsobilo významné procesní nedostatky.⁵⁶

⁵⁰ Obecné zásady č. 6, odst. 11.

⁵¹ Evropská komise, Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů, Evropská strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010-2020: Obnovený závazek pro Evropu bez bariér, KOM(2010) 636 v konečném znění (2010).

⁵² UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 35.

⁵³ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, "Pokyny k článku 14 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením - Právo na svobodu a bezpečnost osob se zdravotním postižením" (září 2015), bod 16.

⁵⁴ Rozsudek Soudního dvora EU ze dne 19.9.2019, věc C-467/2018, k dispozici zde:

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=217905&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=firts&part=1&text=&doclang=EN&cid=2144006>.

⁵⁵ Výklad SDEU k čl. 47 Listiny základních práv Evropské unie, jakož i čl. 8 odst. 2 směrnice 2012/13/EU a čl. 12 směrnice 2013/48/EU, bod 2 rozsudku.

⁵⁶ Rozsudek Soudního dvora EU ze dne 19.9.2019, věc C-467/2018, k dispozici zde:

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=217905&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=firts&part=1&text=&doclang=EN&cid=2144006>, body 21-31.

Výbor CRPD ve svých připomínkách Belgie doporučil novelizaci zákonů, které by zaručily, že osoby se zdravotním znevýhodněním, „které spáchaly trestný čin ... budou souzeny v rámci běžného trestního řízení na rovnoprávném základě s ostatními a se stejnými zárukami, avšak se specifickými úpravami, které zajistí jejich rovnoprávnou účast v systému trestního soudnictví“.⁵⁷ V roce 2009 Vysoký komisař OSN pro lidská práva napsal, že uznání právní způsobilosti osob se zdravotním postižením vyžaduje nahrazení trestněprávní obhajoby založené na „duševním nebo mentálním znevýhodněním“ doktrínami „neutrálními vůči tomuto znevýhodnění“.⁵⁸

Namísto toho jsou státy podle CRPD povinny poskytnout podporu nezbytnou k tomu, aby osoby se zdravotním znevýhodněním mohly činit rozhodnutí, která mají právní účinky.⁵⁹ Taková podpůrná opatření „musí respektovat práva, vůli a preference osob se zdravotním znevýhodněním a nikdy by neměla představovat náhradní rozhodování“.⁶⁰

Zbavení způsobilosti k právním úkonům, ať už formální nebo neformální, vede k vyloučení osob z právních procesů, což významně ovlivňuje právo osob se zdravotním znevýhodněním na spravedlivý proces. Výbor CRPD kritizoval běžná omezení jejich práv, jako je nemožnost účastnit se řízení, předkládat důkazy nebo napadat svědky.⁶¹ Nástroje na ochranu práv osob se zdravotním postižením by neměly zahrnovat zbavení způsobilosti k právním úkonům nebo ztížení přístupu ke spravedlnosti.⁶²

Výbor CRPD dále v souvislosti s právem na zdraví uvedl, že „ve spojení s právem na právní způsobilost na rovnoprávném základě s ostatními mají smluvní státy povinnost neumožnit osobám, které mají rozhodovací pravomoc místo osob se zdravotním znevýhodněním poskytovat souhlas jejich jménem“.⁶³ Ve svých pokynech k článku 14 (právo na svobodu) Výbor CRPD toto tvrzení zobecňuje na mimořádné a krizové situace v souvislosti se zbavením svobody.⁶⁴

⁵⁷ SDEU, C-467/2018, Rayonna prokuratura Lom v. EP, 19. 9. 2019, bod 76.

⁵⁸ Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva. (2009). Tematická studie Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva o zvyšování povědomí a porozumění Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením; A/HRC/10/48, s. 15.

⁵⁹ CRPD, GC č. 1, odst. 16.

⁶⁰ CRPD, GC č. 1, odst. 17.

⁶¹ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 34.

⁶² Obecné zásady č. 6, odst. 49 písm. c).

⁶³ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, "Obecný komentář č. 1 (2014), článek 12: Rovné uznání před zákonem", CRPD/C/GC/1 (19. května 2014), bod 41.

⁶⁴ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, "Pokyny k článku 14 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením - Právo na svobodu a bezpečnost osob se zdravotním postižením" (září 2015), bod 22.

Podporované rozhodování⁶⁵ je model, který znamená, že osobám se zdravotním znevýhodněním je poskytována řada možností podpory, včetně podpory od osob, kterým mohou důvěřovat (např. rodina, přátelé, vrstevníci, advokáti, právníci), s cílem podpořit a posílit jejich schopnost rozhodovat o sobě.⁶⁶ Podle článku 12 CRPD jsou státy povinny přijmout vhodná opatření, aby osobám se zdravotním znevýhodněním zajistily přístup k podpoře, kterou mohou potřebovat při výkonu své právní způsobilosti.⁶⁷ Tuto podporu mohou posílit zprostředkovatelé/facilitátoři, kteří se snaží zlepšit komunikaci s osobou se zdravotním znevýhodněním v průběhu celého řízení.

Ve věci *Medina Vela proti Mexiku* (č. 32/2015)⁶⁸, Výbor CRPD shledal porušení článku 12 CRPD. Stát odepřel osobě se zdravotním postižením právo přiznat se k nevině, zpochybnit důkazy, ustanovit si obhájce a napadnout rozhodnutí.⁶⁹ Stát použil zvláštní postup a prohlásil žadatele za „nezpůsobilého vypovídat“.⁷⁰ Výbor připomněl státům jejich povinnost uznat osobám se zdravotním postižením stejnou způsobilost k právním úkonům a poskytnout jim nezbytnou podporu při jejím uplatňování⁷¹.

Ve svém stanovisku ke sdělení *Marlon James Noble proti Austrálii* (č. 7/2012) se Výbor CRPD zaměřil na odepření právní způsobilosti osobám s mentálním znevýhodněním. Žadatelem byl jedinec s mentálním znevýhodněním, který byl obviněn ze dvou trestných činů, ale byl prohlášen za nezpůsobilého k soudnímu řízení a umístěn do vazby. Žadatel si stěžoval na porušení různých práv, včetně práva na svobodu a práva na přístup ke spravedlnosti. Výbor shledal porušení těchto práv a zdůraznil, že státy „zajišťují, aby osobám s mentálním a duševním znevýhodněním byla poskytnuta přiměřená podpůrná a ubytovací opatření, která jim umožní v případě potřeby uplatňovat svou právní způsobilost před soudem (...).“⁷²

Výbor CRPD zdůraznil, že odepření způsobilosti k právním úkonům na základě funkčního přístupu je diskriminační. Takový funkční přístup totiž předpokládá, že rozhodovací schopnosti osoby se zdravotním znevýhodněním jsou nedostatečné způsobem, který se vztahuje výhradně na osoby se zdravotním znevýhodněním, a „předpokládá, že je schopen

⁶⁵ Viz také výše uvedený slovníček pojmů náhradní rozhodování a podporované rozhodování.

⁶⁶ Světová zdravotnická organizace, "Podporované rozhodování a předběžné plánování: WHO QualityRights Specialized training," 1. ledna 2019, dostupné [zde](#).

⁶⁷ Status Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (2006), přístupné [zde](#).

⁶⁸ Stanoviska přijatá Výborem podle článku 5 Opčního protokolu ke sdělení ve věci *Medina Vela proti Mexiku*, č. 32/2015, 15. října 2019.

⁶⁹ Tamtéž, odst. 10.6.

⁷⁰ Tamtéž, odst. 10.4.

⁷¹ Tamtéž, odst. 10.6.

⁷² Výbor CRPD, Stanoviska přijatá výborem podle článku 5 Opčního protokolu ke sdělení č. 7/2012, dokument OSN. CRPD/C/16/D/7/2012 (2016).

přesně posoudit vnitřní fungování lidské mysli“, což vede k odepření práv.⁷³ V každém případě je třeba vycházet z obecného předpokladu, že všichni lidé jsou schopni činit vlastní rozhodnutí a činy, a jsou tedy za ně odpovědní.⁷⁴

Ve věci *Stanev proti Bulharsku*⁷⁵ ESLP shledal porušení několika článků EÚLP, včetně čl. 6 odst. 1 (právo na spravedlivý proces), článku 3 (zákaz mučení), článku 5 (právo na svobodu a bezpečnost) a článku 13 (právo na účinný opravný prostředek). Pan Stanev, který byl pod částečným opatrovnictvím, byl umístěn do ústavu sociální péče pro chudé, ale bez souhlasu svého opatrovníka nemohl své umístění napadnout. Soud zdůraznil význam práva jednotlivců napadnout své prohlášení o nesvéprávnosti s odkazem na články 12 a 14 CRPD.⁷⁶ Objasnil, že i v psychiatrických léčebnách s otevřeným přístupem existuje zbavení svobody, pokud osoba nedala souhlas. Soud rozhodl, že situace pana Staneva představuje nezákonné zbavení svobody podle čl. 5 odst. 1 EÚLP, přičemž zdůraznil povinnosti států chránit svobodu.⁷⁷

Presumpce nevinny

Běžná je praxe označování osob se zdravotním znevýhodněním za „nezpůsobilé k soudnímu řízení“ a jejich zadržování v zařízeních pro duševně nemocné na dobu neurčitou bez řádného soudního řízení. Tyto praktiky porušují presumpci nevinny a práva na řádný proces zaručená mezinárodním právem. Výbor CRPD vyzývá k okamžitému ukončení těchto praktik a ke zrušení zákonů, které je umožňují.

Směrnice 2016/343/EU nařizuje, že podezřelé a obviněné osoby jsou považovány za nevinné, dokud jim není prokázána vina, a důkazní břemeno přenáší na obžalobu. Uděluje jednotlivcům právo nevypovídat a neobviňovat se.

Ve směrnici chybí zvláštní ustanovení pro obžalované se zdravotním znevýhodněním, což je v rozporu s mezinárodními standardy uvedenými v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením. Vnitrostátní právní předpisy, například trestní řád, přerušují řízení pro osoby s duševním znevýhodněním, což je v rozporu se zásadami CRPD.⁷⁸

⁷³ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, "Obecný komentář č. 1 (2014), článek 12: Rovné uznání před zákonem", CRPD/C/GC/1 (19. května 2014), bod 15.

⁷⁴ Tamtéž

⁷⁵ *Stanev proti Bulharsku*, stížnost č. 36760/06, rozsudek ze dne 17. ledna 2012, (2012) 55 EHRR 22, § 241.

⁷⁶ *Stanev proti Bulharsku*, stížnost č. 36760/06, rozsudek ze dne 17. ledna 2012, (2012) 55 EHRR 22, § 241 a odst. 5.

⁷⁷ Body 121-132.

⁷⁸ Článek 11 odst. 1 písm. g) trestního řádu.

Doporučení pro pracovníky v oblasti justice

1. Zajistěte, abyste rozpoznali právní předpisy, které jsou v rozporu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením, a pokud možno na ně upozorněte.
2. Vyhněte se používání nekorektních výrazů při označování svědků, obětí nebo obžalovaných se zdravotním znevýhodněním a raději používejte výrazy uvedené v oddíle 1.6 této příručky.
3. Uznejte a předpokládejte plnou právní způsobilost a právo pachatelů se zdravotním znevýhodněním účastnit se všech fází řízení u všech soudů. To zahrnuje:
 - a) Poskytnout osobám se zdravotním znevýhodněním podporu a úpravy nezbytné pro výkon jejich právní způsobilosti. Další příklady naleznete v oddíle 4.4 níže.
 - b) Zajistit, aby pachatelé, kteří byli dříve prohlášeni za nesvéprávné, měli právo podat odvolání nebo jinak usilovat o obnovení své způsobilosti k právním úkonům a měli přístup k procesním úpravám a podpoře, jakož i k právní pomoci při účasti na soudním řízení.
 - c) Pokud pachatelé se zdravotním znevýhodněním chybí potřebný úmysl (*mens rea*) v obvyklém smyslu, mělo by se s ním zacházet stejně jako s jakýmkoli jiným pachatelem, kterému chybí úmysl.
4. Zajistěte bezpečné, spravedlivé a účinné zapojení osob se zdravotním znevýhodněním do řízení a možnost plnohodnotně se účastnit řízení.
 - a) Zajistěte poskytování úprav a přizpůsobení a podpory, včetně zprostředkovatelů/facilitátorů, kdykoli a kdekoli je to potřeba, aby byla umožněna jasná komunikace mezi osobami se zdravotním znevýhodněním a soudy a mezi nimi; a – podpůrné služby nebo osoby.
5. Přezkoumejte zásady, pokyny a postupy
 - a) Přezkoumejte všechny zásady, pokyny a postupy, které přímo či nepřímo omezují právní způsobilost osob se zdravotním znevýhodněním, včetně těch, které zavádějí a uplatňují doktríny „nezpůsobilosti k právním úkonům“, které brání osobám se zdravotním znevýhodněním v účasti na právních procesech na základě otázek týkajících se jejich způsobilosti nebo jejího určení;
 - b) Přezkoumejte všechny zásady, pokyny a postupy, které opravňují zdravotnické pracovníky k tomu, aby byli jedinými nebo preferovanými "odborníky" při určování toho, jak, v jakém rozsahu a s jakou podporou se mohou osoby se zdravotním znevýhodněním účastnit soudních řízení;
 - c) Revidujte legislativní rámec s cílem odstranit používání deficitních výrazů, když se hovoří o svědkovi, oběti nebo obžalovaném se zdravotním postižením.
 - d) Přezkoumejte zásady, pokyny a postupy, včetně soudních příkazů, které vystavují obžalované se zdravotním postižením zadržení (ať už ve věznici, v psychiatrické léčebně nebo v jiném zařízení) na dobu určitou nebo neurčitou na základě domnělé nebezpečnosti nebo potřeby péče.

Slibná praxe

Švédsko zrušilo obhajobu založenou na jednání ve stavu nepřičetnosti v roce 1965. Švédské právo uznává *mens rea* (což znamená úmysl nebo "zavinění") jako prvek trestného činu, ale stanoví, že duševní stav obžalovaného nesmí být při určování viny zohledněn. Duševní znevýhodnění osoby lze spíše zohlednit při vynášení rozsudku.

Ve svých připomínkách Belgii CRPD doporučila změny zákonů, které by zaručily, že osoby se zdravotním postižením „které spáchaly trestný čin ... budou souzeny v rámci běžného trestního řízení na rovnoprávném základě s ostatními a se stejnými zárukami, avšak se specifickými úpravami, které zajistí jejich rovnoprávnou účast v systému trestního soudnictví“. V roce 2009 napsal Vysoký komisař OSN pro lidská práva, že uznání právní způsobilosti osob se zdravotním postižením vyžaduje nahrazení trestněprávní obhajoby založené na "duševním nebo mentálním postižení" doktrínami "neutrálními vůči postižení".

V Portugalsku zákon zaručuje, že všechny osoby mají způsobilost k právním úkonům prostřednictvím systému „doprovodné dospělé osoby“, který umožňuje, aby v případě, že osoba nemůže vykonávat svá práva, bylo možné požádat soud o nezbytná doprovodná opatření. O tato opatření může požádat státní zastupitelství, samotné osoby a manžel/manželka nebo jiný příbuzný se souhlasem dané osoby.

Ve Španělsku byla zákonem č. 8/2021 uznána způsobilost k právním úkonům pro všechny osoby se zdravotním znevýhodněním, opatrovnictví bylo zrušeno a soudní opatření na podporu osob se zdravotním znevýhodněním jsou přijímána jako poslední možnost. Tímto způsobem se španělská legislativa posunula od systému nahrazování rozhodování k systému podpory při rozhodování.

B. Právo na procesní úpravy

Pro zajištění přístupu ke spravedlnosti pro osoby se zdravotním znevýhodněním jsou nezbytné procesní úpravy, které se však značně liší v závislosti na individuálních potřebách a okolnostech. Výbor CRPD zdůrazňuje, že procesní úpravy by měly být poskytovány na základě „svobodné volby a preferencí“ dotyčné osoby.⁷⁹ Podle Úřadu OSN pro lidská práva by soudci nebo odpovědné osoby měli „brát v první řadě v úvahu žádost osoby se

⁷⁹ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 26.

zdravotním postižením, neboť ta nejlépe ví, jaké jsou její vlastní potřeby v oblasti přizpůsobení.⁸⁰

Výbor CRPD se zabýval významem poskytování procesních úprav ve svém stanovisku ke sdělení *Gemma Beasley v. Austrálie* č. 11/2013.⁸¹ V tomto případě byla stěžovatelka neslyšící a byla předvolána jako porotkyně v trestním řízení. Byla jí však odepřena pomoc tlumočnicka do znakového jazyka nebo jiné procesní úpravy, které by jí umožnily vykonávat její úlohu.⁸² Výbor připomněl státu jeho povinnost zajistit takové úpravy pro plnohodnotnou účast.⁸³

Státy by měly přijmout právní předpisy a pokyny umožňující osobám se zdravotním znevýhodněním žádat o procesní úpravy, chránící jejich soukromí⁸⁴, a informovat všechny účastníky o dostupnosti těchto úprav.⁸⁵ Výbor CRPD v obecném komentáři č. 6 zdůrazňuje dvojí povinnost: reaktivní povinnost poskytnout úpravy na žádost a proaktivní povinnost nabídnout je i bez žádosti.⁸⁶ Zásady OSN zdůrazňují, že státy musí zajistit, aby byly k dispozici procesní úpravy a podpora umožňující plnou účast na soudních procesech, a vyhnout se tak nadměrnému zatížení osob se zdravotním znevýhodněním.⁸⁷ Státy musí konzultovat s jednotlivci, aby určily nezbytné úpravy, a to i v případě, že o ně nebylo požádáno.⁸⁸

B.1. Individuální hodnocení

Pro zajištění plné účasti osob se zdravotním znevýhodněním v trestním řízení je nezbytné individuální posouzení a také přispění jednotlivce. Tato posouzení by měla sloužit k „identifikaci konkrétních překážek, s nimiž se osoba se zdravotním postižením potýká (...), a jejích specifických potřeb podpory. Určuje, jak tyto překážky odstranit nebo překonat, jaká podpora a procesní úpravy jsou nezbytné a jak je poskytnout. V ideálním

⁸⁰ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 26.

⁸¹ Výbor CRPD, Stanoviska přijatá Výborem podle článku 5 Opčního protokolu, týkající se sdělení č. 11/2013, UN Doc. CRPD/C/15/D/11/2013 (2016).

⁸² Tamtéž, odst. 1-2.3.

⁸³ Tamtéž, odst. 9.

⁸⁴ Mezinárodní zásady, odst. 32 písm. k).

⁸⁵ Tamtéž, odst. 32 písm. l).

⁸⁶ Obecné zásady č. 6, odst. 24 písm. b), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/119/05/PDF/G1811905.pdf?OpenElement>.

⁸⁷ Tamtéž, odst. 24 písm. b).

⁸⁸ Mezinárodní zásady, odst. 5.2 f.

případě by měla probíhat od prvního kontaktu s příslušnými orgány v rámci výkonu spravedlnosti".⁸⁹

V právu EU se v doporučení o zranitelných osobách uvádí, že je důležité identifikovat a rozpoznat tuto zranitelnost.⁹⁰ V doporučení je uvedeno, že:

*"počáteční posouzení by měli provést policisté, orgány činné v trestním řízení nebo soudní orgány. Příslušné orgány by rovněž měly mít možnost požádat nezávislého odborníka, aby posoudil stupeň zranitelnosti, potřeby zranitelné osoby a vhodnost všech opatření přijatých nebo plánovaných vůči zranitelné osobě. Dotčené osoby (podezřelí nebo obvinění) by měly mít právo takové posouzení napadnout."*⁹¹

Analogie s individuálním hodnocením dětí se zdravotním znevýhodněním

Podobná individuální posouzení jsou stanovena v právu EU, například posouzení vyžadované článkem 7 směrnice (EU) 2016/800 o procesních zárukách pro děti, které jsou podezřelými nebo obviněnými osobami v trestním řízení.

Směrnice uznává „právo na individuální posouzení“ jako jeden z prvků práv dětí ve střetu se zákonem. Ve smyslu čl. 7 odst. 4 směrnice slouží takové individuální posouzení k určení, zda mají být přijata nějaká zvláštní opatření ve prospěch dítěte; k posouzení vhodnosti a účinnosti jakýchkoli předběžných opatření; a k pomoci při přijímání jakýchkoli rozhodnutí v trestním řízení, včetně odsouzení. Posouzení může sloužit k určení, zda a v jakém rozsahu by dítě potřebovalo procesní úpravy v průběhu trestního řízení, rozsahu jeho trestní odpovědnosti a vhodnosti konkrétního trestu nebo výchovného opatření.⁹²

Stejně tak je pro přizpůsobení trestního řízení zásadní individuální posouzení přizpůsobené potřebám dospělých osob se zdravotním znevýhodněním. Odpovědnost za tato posouzení obvykle nese řada subjektů trestního soudnictví a orgánů odpovědných za různé fáze trestního řízení, od policie přes orgány činné v trestním řízení a právní orgány až po soudní úředníky. V praxi však může být proces individuálního posouzení iniciován, realizován

⁸⁹ Platnost, Hlasy pro spravedlnost, Soubor nástrojů pro odborníky, s. 22, viz: https://validity.ngo/wp-content/uploads/2023/01/Voices-for-Justice-TOOLCHEST-for-professionals-_EN.pdf.

⁹⁰ Bod odůvodnění 6, doporučení Komise 2013/C-378/02 o procesních zárukách pro zranitelné osoby podezřelé nebo obviněné v trestním řízení.

⁹¹ Tamtéž, bod odůvodnění 7.

⁹² MTS, Doporučení k hlavním zásadám, jimiž se řídí individuální posuzování dětí ve střetu se zákonem, viz: <https://icj2.wpenenginepowered.com/wp-content/uploads/2021/12/ENGL-Recommendations-Individual-assessment.pdf>.

a koordinován prostřednictvím podpůrných služeb, sociálních pracovníků, orgánů činných v trestním řízení, soudních úředníků, soudních znalců a dalších odborníků. Určitý typ kvalifikovaných institucí nebo odborníků může být zákonem pověřen nebo soudem pověřen systematickým prováděním a aktualizací individuálních posouzení v trestním řízení.⁹³ Celkově musí aktéři v rámci justice zajistit, aby tato posouzení probíhala a vedla ke spravedlivým opatřením pro osoby se zdravotním znevýhodněním v souladu se závazky CRPD.

Doporučení pro pracovníky v oblasti justice

1. Měl by být vypracován a zaveden praktický mechanismus pro identifikaci zdravotního znevýhodnění a individuálních potřeb a překážek na počátku řízení (individuální posouzení), který zajistí, že budou přijata všechna nezbytná opatření, aby osoba se zdravotním znevýhodněním mohla projít trestním řízením na rovnoprávném základě.
 - a) K identifikaci, například prostřednictvím individuálního posouzení, by mělo dojít na samém počátku trestního řízení a před jakýmkoliv úkony provedenými v rámci trestního řízení, například před výslechem na policii.
 - b) Policie a orgány činné v trestním řízení, stejně jako jakýkoli jiný subjekt spravedlnosti nebo jednotlivec zapojený do identifikace zdravotního znevýhodnění, musí určit, zda má někdo zdravotní znevýhodnění a související potřeby, a poskytnout mu pomoc, přizpůsobení a podporu od začátku řízení. Tito aktéři by měli být pro tyto povinnosti náležitě vyškoleni a měli by být schopni identifikovat zdravotní postižení již na počátku.
 - c) Posuzování a komunikace by v tomto ohledu neměly sloužit k diagnostice nebo identifikaci zdravotního znevýhodnění, ale spíše k získání informací potřebných k tomu, aby příslušný orgán mohl po konzultaci s osobou se zdravotním znevýhodněním určit a rozhodnout o poskytnutí procesních úprav.
2. Identifikovat a šířit osvědčené postupy týkající se identifikace zdravotního znevýhodnění a vypracovat vzdělávací akce zaměřené na model lidských práv v oblasti zdravotního znevýhodnění a na to, jaké úpravy by měly být provedeny, aby se osoby se zdravotním znevýhodněním mohly účastnit na rovnoprávném základě.
3. Při individuálním posuzování ze strany subjektů justice by měla být zavedena pravidla a záruky pro sdílení informací.
4. Pachatel by měl být zapojen do vypracování individuálního posouzení, měl by ho obdržet po dokončení a měl by mít právo se k němu vyjádřit, přičemž by měl mít v případě potřeby komunikační a jinou podporu.
5. Soudci a další aktéři justice by měli ověřit, zda bylo individuální posouzení provedeno již na počátku procesu.

⁹³ Platnost, kufřík s nástroji, s. 24.

Slibná praxe

V některých zemích, například ve Spojeném království a Španělsku, mohou toto posouzení provádět zprostředkovatelé. Ve Španělsku mohou zprostředkovatele bezplatně poskytovat nevládní organizace, jako je Plena Inclusion.⁹⁴ Když mají vězeňští úředníci podezření, že dotyčná osoba má mentální znevýhodnění, kontaktují organizaci Plena Inclusion, která provede posouzení a poskytne potřebnou pomoc.⁹⁵

V Bulharsku soudy využívají „posouzení sociálního fungování osob se zdravotním postižením a jejich zvláštních potřeb nevládní organizací.“⁹⁶ Toto posouzení je určeno k použití u všech soudů, které řeší případy osob se zdravotním postižením. Jeho cílem je zvýšit efektivní účast na soudním řízení a zlepšit ochranu práv a zájmů osoby.⁹⁷

B.2. Poskytování procesních úprav

Výbor CRPD a Úřad OSN pro lidská práva uvádí, že procesní úpravy by měly být založeny na svobodné volbě dotčené osoby⁹⁸, přičemž soudci by měli upřednostnit žádost jednotlivce, neboť ten nejlépe zná své vlastní potřeby.⁹⁹

Nezávislí zprostředkovatelé (nebo facilitátoři)

Zprostředkovatelé, známí také jako "facilitátoři", pomáhají pracovníkům justice a osobám se zdravotním postižením v efektivní komunikaci během soudního řízení. Podobné funkce se mohou nazývat komunikační asistenti (Austrálie) nebo specialisté na podporu komunikace (USA).¹⁰⁰

Zprostředkovatelé jsou obvykle jmenováni a zaměstnáváni soudem¹⁰¹ a jejich cílem je usnadnit komunikaci v soudním řízení, zajistit, aby obžalovaní rozuměli otázkám a aby jim účastníci soudního řízení rozuměli. Nejsou podpůrnými osobami, ale napomáhají

⁹⁴ Národní dokument Španělska, oddíl 3.1.2.2 /strana 20.

⁹⁵ Tamtéž. Oddíl 3.2.1.1/str. 30.

⁹⁶ Bulharský národní dokument, odst. 3.2.6/ strana 31.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 26.

⁹⁹ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 26.

¹⁰⁰ JISK - Modul 2 definování zprostředkovatele justice, s. 3, viz: <https://justiceintermediary.org/modules/>.

¹⁰¹ Například ve Spojeném království je v článku 18.27 Pravidel trestního řízení (novela) z roku 2021 upřesněno, že zprostředkovatele jmenuje soud.

komunikaci, ideálně od policejních výsledků. Pomáhají osobám se zdravotním postižením činit informovaná rozhodnutí a doporučují úpravy pro efektivní účast.¹⁰² Kromě toho mohou zprostředkovatelé zastupovat třetí strany, například specializované organizace občanské společnosti. Jejich úloha se v různých jurisdikcích liší, ale v podstatě jsou to soudní úředníci, kteří jsou zodpovědní vůči justičnímu systému.

Právo na doprovod podpůrné osoby, kterou může být i příbuzný

Ačkoli to Úmluva o právech osob se zdravotním postižením přímo nestanoví, právo na doprovod podpůrné osoby, například příbuzného, má zásadní význam pro rovný přístup osob se zdravotním znevýhodněním ke spravedlnosti. Ustanovení čl. 12 odst. 3 vyžaduje, aby státy zajistily přístup k podpoře, kterou potřebují k výkonu právní způsobilosti, což může zahrnovat doprovod. Výbor CRPD vykládá pojem „podpora“ široce a umožňuje osobám se zdravotním postižením vybrat si důvěryhodné osoby, které jim budou pomáhat při výkonu jejich právní způsobilosti.¹⁰³ Třetí zásada mezinárodních zásad a pokynů OSN výslovně odkazuje na povinnost států zaručit právo na doprovod. Podpůrné osoby hrají odlišnou roli než zprostředkovatelé. Zatímco zprostředkovatelé pomáhají při komunikaci a ve věcech procesních úprav, podpůrné osoby, podobně jako rodina nebo přátelé, nabízejí morální a emocionální podporu.¹⁰⁴

Úpravy a změny postupů

Článek 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením ukládá státům zajistit osobám se zdravotním znevýhodněním rovný přístup ke spravedlnosti, včetně procesních a věkově přiměřených úprav. Obecný komentář Výboru CRPD č. 1 objasňuje, že osoby se zdravotním znevýhodněním mohou potřebovat podporu pro přístup ke spravedlnosti a tato podpora „může mít různé formy, včetně uznání různých komunikačních metod, umožnění videozáznamu v určitých situacích, procesních úprav, poskytnutí profesionálního tlumočení do znakového jazyka a dalších asistenčních metod“.¹⁰⁵

1. Právo obviněného na spravedlivý proces na rovnoprávném základě s ostatními musí být respektováno od prvního kontaktu s příslušníky orgánů činných v trestním řízení a v průběhu všech procesů, a to prostřednictvím přístupu k procesním úpravám.

¹⁰² Tamtéž

¹⁰³ Výbor CRPD, GC č. 1, odst. 17.

¹⁰⁴ Mezinárodní zásady a pokyny OSN pro přístup osob se zdravotním postižením ke spravedlnosti, zásada 3.2.d.

¹⁰⁵ Výbor CRPD, Obecný komentář č. 1 k článku 12: Rovné uznání před zákonem, CRPD/C/GC/1 (2014), odst. 39.

- a) Všechny subjekty působící v oblasti justice musí zajistit, aby byly osobám se zdravotním znevýhodněním k dispozici úpravy umožňující jejich účast v každém řízení, a to od prvního kontaktu s orgány činnými v trestním řízení až po všechny procesy.
- b) Osoby se zdravotním znevýhodněním by měly být konzultovány ohledně překážek a potřeb přizpůsobení. Stačí, když osoba sdělí, že má zdravotní znevýhodnění, a úřadům vznikne povinnost provést úplné rozhodnutí s přihlédnutím k názorům této osoby.
- c) V rámci systému trestního soudnictví by měly být k dispozici odpovídající podpůrné služby, které zajistí procesní úpravy pro osoby se zdravotním znevýhodněním.
 - Pokud je třeba identifikovat potřeby procesních úprav, je třeba je provést na začátku řízení, v co nejbližším možném okamžiku.
 - Přípravy na procesní úpravy musí být provedeny co nejdříve.
2. Všichni účastníci, včetně těch se zdravotním znevýhodněním, by měli být v průběhu řízení informováni o svých právech a o dostupnosti procesních úprav.
 - a) Zajistěte, aby byli obžalovaní informováni o možnosti procesních úprav v průběhu řízení a věděli, že o ně mohou kdykoli požádat.
 - b) Nemělo by být pouze povinností žalovaného požádat o procesní úpravy. Všichni aktéři justice mají proaktivní povinnost iniciovat poskytnutí úprav.
3. Měl by být vypracován a zaveden komplexní postup pro rozpoznávání, vyžadování, posuzování a poskytování individuální podpory osobám se zdravotním znevýhodněním.
4. Všichni aktéři justice musí vypracovat a uplatňovat jasné a účinné postupy pro procesní úpravy, kdykoli se osoba se zdravotním znevýhodněním, zejména s mentálním a/nebo psychosociálním, ocitne v systému trestního soudnictví.
 - a) Měl by být schválen průvodce procesními úpravami pro výkon spravedlnosti, který by usnadnil přístup aktérů justice k osobám se zdravotním znevýhodněním.
 - b) Všechny příslušné subjekty musí spolupracovat na vytvoření jednoduššího a účinnějšího rámce pro poskytování vhodných procesních úprav pro obžalované se zdravotním znevýhodněním. Je nutná účinná koordinace mezi zástupci justice na státní, regionální a místní úrovni.
 - c) Advokátům osob se zdravotním znevýhodněním by měly být poskytnuty procesní úpravy, jako jsou tlumočníci, asistenční technologie a zprostředkovatelé/facilitátoři, nebo prostředky nezbytné pro podporu účinné komunikace s klienty, svědky a dalšími osobami se zdravotním znevýhodněním.
 - d) Všechny procesní úpravy by měly být přiměřené pohlaví a věku.
5. Ke komunikaci během policejních výslechů s osobou se zdravotním znevýhodněním podezřelou z trestného činu by měl být přivolán zprostředkovatel.
6. Jako forma procesního přizpůsobení by měli být obžalovaným se zdravotním znevýhodněním poskytováni zprostředkovatelé/facilitátoři, kdykoli a kdekoli je to

zapotřebí, aby byla umožněna jasná komunikace mezi nimi a soudy, aby bylo zajištěno bezpečné, spravedlivé a účinné zapojení a aby byla poskytnuta možnost plně se účastnit všech fází řízení.

- a) Pro osoby se zdravotním znevýhodněním by měl být od počátku řízení a ve všech fázích výkonu spravedlnosti k dispozici dostatečný počet vyškolených zprostředkovatelů/facilitátorů.
- b) Mělo by být zavedeno systematické školení o úloze zprostředkovatelů/facilitátorů.
- c) Využití zprostředkovatelů/facilitátorů by nemělo osobám se zdravotním znevýhodněním přinášet žádné náklady. V opačném případě by se jednalo o diskriminaci.
- d) Pokud není k dispozici dostatek kvalifikovaných zprostředkovatelů/facilitátorů jmenovaných soudem, měly by soudy spolupracovat se zúčastněnými stranami, které takovou podporu osobám se zdravotním znevýhodněním poskytují;

7. Od prvního kontaktu s úřady by měly být osoby se zdravotním znevýhodněním informovány o svém právu na doprovod podpůrné osoby podle vlastního výběru, kterou může být i rodinný příslušník.

- a) Zajistěte, aby důvěryhodná osoba mohla být přítomna ve všech fázích řízení.
- b) Určete postup pro určení podpůrné osoby a stanovte odpovídající právní předpisy, které tento postup upravují.
- c) Umožněte osobám se zdravotním znevýhodněním, aby si vybraly svou podpůrnou osobu. Nepředpokládejte, že podpůrnou osobou bude nutně člen rodiny nebo že osoba s postižením bude nutně chtít podpůrnou osobu využívat.
- d) Nenahrazujte zprostředkovatele/facilitátora podpůrnou osobou.
Zprostředkovatel a podpůrná osoba mají odlišné role a v případě potřeby by měli být oba garantováni ve všech fázích řízení.

8. Měla by existovat možnost osobního kontaktu s důvěryhodnou osobou. Zejména kontakt pouze prostřednictvím telefonního hovoru nemusí být pro některé osoby a okolnosti, například pro osoby se smyslovým postižením nebo neslyšící, dostatečný. Stejně tak zpřístupnit služby služebních zvířat na podporu osob se zdravotním znevýhodněním při čekání na soud nebo při podávání svědectví.

9. Zajistit, aby místo v justici, včetně čekáren, bylo vždy dostatečně přizpůsobené a přístupné pro osoby se zdravotním znevýhodněním – a aby odpovídalo specifickým potřebám dané osoby.

- a) V případě potřeby například omezte nutnost přijít do kontaktu s některými osobami.
- b) Zvažte, zda je třeba v případě potřeby upravit sezení a polohu (například advokáti sedící u soudu zády k obžalovanému mohou potřebovat úpravu).
- c) Zajistěte, aby kontakt se soudním systémem nebyl zastrašující – například odstraňte pláště při jednání nebo uniformy policistů, může být užitečné, aby prostředí nebylo tak formální a zastrašující.

10. Jazyk je třeba přizpůsobit individuálním komunikačním potřebám.

Slíbná praxe

Ve Španělsku může o procesní úpravy požádat kterákoli ze stran, státní zástupce, soudce nebo sama osoba se zdravotním znevýhodněním. V některých situacích o ně může požádat dokonce i policie.

C. Právo na informace a komunikaci v přístupných formátech

Právo na informace v přístupných formátech

Podle článku 21 CRPD musí státy zajistit, aby se osoby se zdravotním znevýhodněním mohly svobodně vyjadřovat a měly rovný přístup k informacím. To zahrnuje poskytování informací v přístupných formátech bez dodatečných nákladů a usnadnění používání různých komunikačních metod, jako je znakový jazyk a Braillovo písmo.¹⁰⁶ Podle čl. 9 odst. 2 písm. f) jsou státy povinny nabídnout vhodnou pomoc a podporu pro přístup k informacím. Výbor CRPD upozorňuje na překážky, kterým čelí osoby s mentálním a psychosociálním znevýhodněním a hluchoslepé osoby v přístupu k informacím kvůli nedostatku vhodných formátů.¹⁰⁷

Podle **směrnice 2012/13/EU o právu na informace v trestním řízení** se ukládá členským státům informovat podezřelé nebo obviněné osoby o jejich procesních právech, včetně přístupu k obhájci, bezplatného právního poradenství, sdělení obvinění, tlumočnických a překladatelských služeb a práva nevypovídat. Článek 3 této směrnice ukládá státům povinnost zajistit, aby podezřelé a obviněné osoby byly informovány o svých právech „ústně nebo písemně, v jednoduchém a přístupném jazyce, s přihlédnutím ke zvláštním potřebám zranitelných podezřelých nebo zranitelných obviněných osob“. Procesní

¹⁰⁶ Článek 21 písm. a), b) CRPD.

¹⁰⁷ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, "Obecný komentář č. 2 (2014), článek 9: Přístupnost", CRPD/C/GC/2 (22. května 2014), bod 7.

směrnice EU dále vyžadují, aby „osoby se zdravotním znevýhodněním obdržely na požádání informace o svých procesních právech ve formě, která je jim přístupná“.¹⁰⁸

Ve věci *C-467/2018*¹⁰⁹, SDEU objasnil, že směrnice 2012/13 vyžaduje, aby podezřelé osoby z trestných činů byly co nejdříve informovány o svých právech, zejména před prvním úředním výslechem na policii, pokud je jejich svoboda omezena z důvodu podezření.

Na vnitrostátní úrovni se trestní řád ve svém § 2 odst. 13 opírá pouze obecně o zásadu, že „osoba, proti níž se vede trestní řízení, musí být v každém stadiu řízení vhodným a srozumitelným způsobem poučena o právech, která jí umožňují plně uplatnit svou obhajobu, a že si může zvolit i obhájce; všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny umožnit jí uplatnění jejích práv“. Tato zásada však není nijak konkrétně rozvedena. Dále § 33 odst. 5 trestního řádu stanoví, že všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny obviněného vždy poučit o jeho právech. Podle § 33 odst. 6 trestního řádu musí být obviněnému předáno písemné poučení o jeho právech, které může mít u sebe po celou dobu omezení nebo zbavení svobody. Na obviněné se zdravotním znevýhodněním se tedy vztahují stejná práva jako na všechny ostatní. Neexistuje však žádné pravidlo, které by vyžadovalo, aby obžaloba měla snadno čitelnou verzi nebo aby byly poskytnuty jiné formy přizpůsobení. Pro obžalované se zdravotním znevýhodněním tedy nejsou stanoveny žádné zvláštní úpravy.

1. Každá osoba se zdravotním znevýhodněním má právo rozhodovat sama za sebe a měla by mít přístup ke všem relevantním informacím a podpoře, která je k tomu potřebná, a to od prvního kontaktu s orgány činnými v trestním řízení.
 - a) Informace by měly být osobám poskytovány ve všech fázích řízení, mimo jiné ve fázi před zahájením soudního řízení, během soudního řízení a po skončení soudního řízení.
 - b) Měly by být k dispozici informace o existujících podpůrných zdrojích a úpravách pro osoby se zdravotním znevýhodněním, jakož i o tom, jak k nim získat přístup a jak je využívat, a tyto informace by měly být osobám se zdravotním znevýhodněním jasně sděleny.

¹⁰⁸ Doporučení Komise 2013/C-378/02 o procesních zárukách pro zranitelné osoby podezřelé nebo obviněné v trestním řízení, oddíl 3 - Práva zranitelných osob, právo na informace.

¹⁰⁹ SDEU, C-467/2018, Rayonna prokuratura Lom v. EP, 19. 9. 2019, bod 76.

- c) Mělo by se zvážit jmenování zprostředkovatele / facilitátora, který může významně pomoci v komunikaci a zajistit, aby byly osobě předány všechny relevantní informace.
- 2. Policie a další pracovníci justice musí zajistit, aby osoba se zdravotním postižením rozuměla svým právům a postupům.
- 3. Pracovníci justice musí zajistit, aby ve všech fázích řízení byly obžalovaným se zdravotním znevýhodněním poskytovány přístupné a srozumitelné informace o jejich právech,
 - a) včetně práva neobviňovat sám sebe;
 - b) včetně toho, co se bude dít v případném soudním řízení,
 - c) pravidla pro místa zadržení a
 - d) že se mohou spolehnout na podporu organizací, a to již při prvním kontaktu se soudním systémem.
- 4. Při sdílení informací s obviněným dbejte na to, aby byly sdělovány způsobem, který je pro něj přístupný s ohledem na jeho specifické komunikační potřeby.
 - a) Pracovníci v justici by měli mít přístup k seznamu konkrétních nástrojů (nástroje z mezinárodních zásad) a k jasným pokynům a příkladům, jak je používat.
 - b) V případě potřeby by informace měly být prezentovány přístupným a srozumitelným způsobem (například letáky) - více příkladů v části o komunikaci níže.

Právo na komunikaci

Podpora při komunikaci zajišťuje, že všichni jednotlivci mohou v soudním řízení rozumět a být pochopeni, což zaručuje přístup ke spravedlnosti pro každého. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením definuje komunikaci široce a zahrnuje různé formy, jako jsou jazyky, Braillovo písmo a přístupné technologie.¹¹⁰ Státy jsou povinny zajistit osobám se zdravotním znevýhodněním přístup k informacím a komunikačním technologiím. Kromě toho článek 9 CRPD vyžaduje podpůrné služby ve veřejných budovách, včetně zřetelného značení a komunikační asistence.¹¹¹

Všechny procesy v justici musí poskytovat technickou a jinou podporu nezbytnou pro to, aby obžalovaní se zdravotním postižením mohli používat jakoukoli formu komunikace, která je nezbytná¹¹² pro jejich plnohodnotnou účast, včetně:

¹¹⁰ Status Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (2006), přístupné [zde](#).

¹¹¹ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, "Obecný komentář č. 2 (2014) k článku 9: Přístupnost", CRPD/C/GC/2 (2014), přístupný [zde](#).

¹¹² Mezinárodní zásady, s. 16.

- (i) Asistenční poslechové systémy a zařízení (užitečné v případě sluchového postižení);¹¹³ .
- (ii) Otevřené, skryté titulky a titulky v reálném čase a dekodéry a zařízení pro skryté titulky (užitečné v případě sluchového postižení);¹¹⁴ .
- (iii) Hlasové, textové a video telekomunikační produkty (užitečné v případě sluchového postižení);
- (iv) Zobrazení videotextu (užitečné v případě sluchového postižení);
- (v) počítačem podporovaný přepis v reálném čase (užitečný v případě sluchového postižení, kognitivních poruch nebo poruch učení);¹¹⁵ .
- (vi) Software pro čtení obrazovky, zvětšovací software a optické čtečky (užitečné v případě zrakového postižení); ^{116a}
- (vii) Video popis a sekundární sluchové programové zařízení, které zachycuje zvukové kanály televizních programů (užitečné v případě sluchového postižení).

Vhodnost telefonních konferencí a videokonferencí se u osob se zdravotním postižením liší případ od případu.¹¹⁷ Někdy jsou nevhodné, někdy vyžadují úpravy a někdy výrazně zlepšují účast v právních procesech.

Kromě výše uvedených zprostředkovatelů/facilitátorů a důvěryhodných osob mohou osobám se zdravotním postižením pomáhat i další podpůrné osoby. Mezi tyto osoby mohou patřit: zapisovatelé (užitečné v případě sluchového postižení, mentálního a psychosociálního postižení, kognitivních poruch nebo poruch učení); kvalifikovaní tlumočníci znakového jazyka a ústního projevu (užitečné v případě sluchového postižení, poruch řeči);¹¹⁸ relay services (užitečné v případě sluchového postižení, poruch řeči)¹¹⁹ nebo hmatoví tlumočníci (užitečné v případě sluchového nebo zrakového postižení).¹²⁰

¹¹³ Viz například: <https://www.nidcd.nih.gov/health/assistive-devices-people-hearing-voice-speech-or-language-disorders>.

¹¹⁴ Viz například: <https://www.washington.edu/doit/what-difference-between-open-and-closed-captioning>.

¹¹⁵ <https://nationaldisabilitynavigator.org/ndnrc-materials/disability-guide/computer-aided-real-time-transcription-cart/>.

¹¹⁶ <https://www.afb.org/blindness-and-low-vision/using-technology/using-computer/part-ii-experienced-computer-user-new-0>.

¹¹⁷ Mezinárodní komise právníků, "Soudy a COVID-19" (5. května 2020), s. 5.

¹¹⁸ <https://nationaldisabilitynavigator.org/ndnrc-materials/disability-guide/sign-language-interpreters/>

¹¹⁹ <https://nationaldisabilitynavigator.org/ndnrc-materials/disability-guide/telecommunications-relay-service-2/>.

¹²⁰ <https://wfdb.eu/interpretation/>.

Také právní jazyk může být překážkou¹²¹ pro účast osob se zdravotním znevýhodněním, například osob se získaným poškozením mozku, poruchou autistického spektra nebo mentálním postižením. Je třeba se vyvarovat předpokladu, že osoba se zdravotním znevýhodněním automaticky rozumí, obtíže je přitom třeba posuzovat případ od případu.¹²²

Na vnitrostátní úrovni není kromě možnosti vést trestní řízení prostřednictvím videokonference¹²³ a využití tlumočnicka¹²⁴, k dispozici žádná jiná komunikační podpora. Obecně jsou otázky komunikace a potřeby osob se zdravotním postižením v trestním řízení ve vnitrostátních právních předpisech vynechány. Pouze v občanském soudním řízení zákon zaručuje použití některého z komunikačních systémů pro neslyšící a hluchoslepé osoby.¹²⁵ Neexistuje zejména žádný právní předpis, který by stanovil snadné jazykové verze, znakový jazyk, Braillovo písmo nebo jiné přístupné formy komunikace.

Právo na tlumočení a překlad

Tlumočení a překlady jsou právem úzce spojeným s přístupnou komunikací. Osoby se zdravotním postižením mají právo na přístup k těmto službám, aby se mohly účinně účastnit soudního řízení, což je zvláště důležité pro osoby se zrakovým nebo sluchovým znevýhodněním.¹²⁶ Ustanovení čl. 9 odst. 2 písm. h) CRPD vyžaduje, aby státy podporovaly přístupné informační a komunikační technologie. Úřad OSN pro lidská práva uvádí příklady procesních úprav, včetně tlumočení do znakového jazyka, přístupných právních informací, více způsobů komunikace, snadno čitelných dokumentů, Braillova písma a svědectví prostřednictvím videospojení.¹²⁷

Směrnice 2010/64/EU o právu na tlumočení a překlad v trestním řízení nařizuje, že podezřelým nebo obviněným osobám, které nerozumějí jazyku trestního řízení, musí být poskytnuto tlumočení, včetně pomoci osobám se sluchovým nebo řečovým znevýhodněním, a písemný překlad základních dokumentů.¹²⁸ Článek 2 zajišťuje neprodlené tlumočení pro řízení před vyšetřovacími a soudními orgány, včetně služeb pro osoby se zdravotním znevýhodněním, jako je tlumočení do znakového jazyka. K zajištění

¹²¹ UK Benchbook, s. 35.

¹²² Australian Disability Access Bench Book, k dispozici na adrese [Disability Access Bench Book \(judicialcollege.vic.edu.au\)](http://disabilityaccessbenchbook.judicialcollege.vic.edu.au).

¹²³ Článek 52a trestního řádu.

¹²⁴ Článek 28 trestního řádu.

¹²⁵ Článek 18 odst. 2 trestního řádu.

¹²⁶ Viz článek 13 Úmluvy o osobách se zdravotním postižením.

¹²⁷ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 24.

¹²⁸ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/64/EU - články 1, 2, 4 a 5.

spravedlnosti lze využít komunikační technologie, jako jsou videokonference¹²⁹, a měl by být zřízen registr kvalifikovaných tlumočnicků.¹³⁰

Na vnitrostátní úrovni stanoví § 28 trestního řádu tlumočnicka v následujících případech: 1. osobě, se kterou se lze dorozumět pouze prostřednictvím některého z komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob, 2. je-li třeba přeložit obsah písemnosti, výpovědi nebo jiného procesního úkonu a 3. prohlásí-li obviněný, že nezná jazyk, ve kterém se vede řízení.

Doporučení pro pracovníky v oblasti justice

1. Poskytování podpory pro komunikaci a přístup k informacím prostřednictvím zprostředkovatelů komunikace.
2. Zajistit, aby všechny osoby poskytující komunikační podporu byly schopny účinně, přesně a nestranně tlumočit, a to jak receptivně (tj. rozumět tomu, co osoby se zdravotním znevýhodněním říkají), tak expresivně (tj. mít dovednosti potřebné ke zpětnému předání informací těmto osobám), přičemž musí používat veškerou potřebnou odbornou slovní zásobu (např. právní nebo lékařskou) a respektovat profesní a etické normy;
3. Písemné informace by měly být k dispozici v různých přístupných formátech: Subjekty působící v oblasti spravedlnosti musí zajistit vypracování a zpřístupnění snadno čitelných dokumentů.
 - a) Zajistěte, aby informace o soudních řízeních, včetně oznámení, která vyžadují odpověď nebo přijetí opatření (např. předvolání, soudní obsílky, soudní příkazy, příkazy a rozsudky), byly poskytovány v přístupném formátu.¹³¹
4. Zajistit odpovídající školení o komunikačních nástrojích a metodách pro všechny pracovníky v oblasti justice. Zajistit překonání jazykové bariéry prostřednictvím školení pro pracovníky justice.
5. Ve všech fázích řízení zajistěte, aby všechny soudní procesy poskytovaly technickou a jinou podporu, která je nezbytná pro to, aby obžalovaní se zdravotním postižením mohli používat jakoukoli formu komunikace, která je nezbytná pro jejich plnohodnotnou účast.¹³² Patří sem např.

¹²⁹ Směrnice 2010/64/EU čl. 2.6.

¹³⁰ Tamtéž. Čl. 5.2.

¹³¹ Přístupné formáty zahrnují: Přístupné webové stránky, indukční smyčky, rádiové nebo infračervené systémy, skryté titulky, Braillovo písmo, Easy Read a jednoduchý jazyk, usnadněná komunikace a zesilovací zařízení a lupy na dokumenty.

¹³² Patří sem systémy a zařízení pro asistovaný poslech; otevřené, skryté a real-time titulky a dekodéry a zařízení pro skryté titulky; hlasové, textové a video telekomunikační produkty; videotextové displeje; počítačem podporovaný přepis v reálném čase; software pro čtení obrazovky, zvětšovací software a optické

- a) Asistenční poslechové systémy a zařízení;
 - b) Otevřené a skryté titulky, titulky v reálném čase a dekodéry a zařízení pro skryté titulky;
 - c) Hlasové, textové a video telekomunikační produkty;
 - d) Zobrazení videotextu;
 - e) Počítačem podporovaný přepis v reálném čase;
 - f) Software pro čtení obrazovky, zvětšovací software a optické čtečky;
 - g) Video popis a sekundární zvuková programová zařízení, která přebírají zvukové kanály televizních programů.
6. Poskytovat komunikační podporu, a to i prostřednictvím třetích stran, např.:
- a) Zapisovatelé;
 - b) Kvalifikovaní tlumočníci znakového jazyka a ústního tlumočení;
 - c) Přenosové služby;
 - d) a hmatové tlumočníky, pokud je to nutné.
7. Poskytnout pracovníkům v oblasti justice komunikační nástroje, které mohou používat při komunikaci s osobami se zdravotním postižením. Například:
- a) Piktogramy prohlížeče AAC¹³³ a příklad použití.¹³⁴
 - b) Příklad "komunikační tabule"¹³⁵
 - c) Snadno čitelné pokyny¹³⁶

čtečky; videopopis a sekundární sluchové programové zařízení, které zachycuje zvukové kanály televizních programů.

¹³³ Webové stránky Aragonského centra augmentativní a alternativní komunikace (ARASAAC) dostupné na adrese [Symboly AAC a sdílené zdroje - ARASAAC](#); Augmentativní a alternativní komunikační systémy (AAC) jsou způsoby vyjadřování odlišné od mluvené řeči, jejichž cílem je zvýšit a/nebo kompenzovat komunikační a jazykové obtíže mnoha lidí s postižením. Mohou být například použity k lepší komunikaci s osobami trpícími dětskou mozkovou obrnou (DMO), mentálním postižením, poruchami autistického spektra (PAS), neurologickými onemocněními, jako je amyotrofická laterální skleróza (ALS), roztroušená skleróza (RS) nebo Parkinsonova choroba, svalové dystrofie, traumatická poranění mozku, afázie.

¹³⁴ OHCHR, Making sure people with disabilities get justice - EasyRead version of: Mezinárodní zásady a pokyny pro přístup osob se zdravotním postižením ke spravedlnosti, dostupné na adrese [ISL133 20 ER Přístup OSN ke spravedlnosti \(ohchr.org\)](#).

¹³⁵ Access Ability Australia (AAA), Komunikační rada. Workshopy a setkání, k dispozici na adrese [City-of-Mandurah-Workshops-and-Meetings-Communication-Board-V1.pdf \(accessabilityaustralia.com\)](#); Komunikační tabule využívají symboly ke sdílení nápadů, přání, potřeb a myšlenek a pomáhají tak osobám s komunikačními problémy. Obvykle se používají u osob s mentálním postižením, autistickým spektrem, poruchami učení, traumatickým poškozením mozku, demencí nebo hluchotou.

¹³⁶ Mencap, Mluvím jasně? Mencap's guidelines for accessible writing (2002), dostupné na adrese [guidelines_for_accessible_writing.pdf \(funding4sport.co.uk\)](#); Lze je využít například při komunikaci s osobami s mentálním postižením, poruchami učení nebo autistickým spektrem.

d) Jak napsat sociální příběh¹³⁷ a příklad použití.¹³⁸

Slibná praxe

Podle australské publikace Disability Access Bench Book je snadným způsobem, jak se vyhnout jazykové bariéře, nepoužívat právní terminologii a místo toho používat konkrétní a srozumitelný jazyk. Soudci a právní zástupci by také měli vysvětlit konkrétní pojmy a během jednání zkontrolovat, zda obviněný rozumí významu konkrétních slov.

¹³⁹

D. Právo na přístup k obhájci a právní pomoc

Každá zatčená nebo zadržaná osoba a každý, kdo čelí obvinění z trestného činu, má právo na právního zástupce.¹⁴⁰ Tato pomoc má zásadní význam pro ochranu lidských práv osob obviněných z trestných činů a pro zajištění spravedlivého soudního procesu. Přítomnost obhájce často rozhoduje o smysluplné účasti osob v soudním řízení.¹⁴¹

Článek 47 Listiny EU zaručuje právní pomoc kvalifikovaného právníka, který je pro osoby se zdravotním znevýhodněním klíčový. Díky náležitým znalostem a zkušenostem může zastoupení advokátem významně zajistit jejich účinnou účast.¹⁴²

Směrnice 2013/48/EU o právu na přístup k obhájci v trestním řízení stanoví minimální standardy týkající se práv podezřelých a obviněných osob. Mezi ně patří přístup k obhájci, informování třetí strany o každém zbavení svobody a možnost komunikovat se třetími osobami a konzulárními úřady bez zbytečného odkladu v době zbavení svobody. Jak upozorňuje Evropská komise, „pokud zranitelná osoba není schopna porozumět řízení a

¹³⁷ Webové stránky ASERT (Autism Services, Education, Resources and Training), dostupné na adrese Jak vytvořit sociální příběh - PAAutism.org, průvodce ASERT Autism Resource Guide; Sociální příběhy pomáhají lidem reagovat na sociální situace, které mohou být náročné, jako je vystoupení u soudu, zadržetí nebo zatčení. Obvykle se používají ke komunikaci s lidmi s autismem.

¹³⁸ Access Ability Australia (AAA), Hlavní město. Social Story, k dispozici na adrese A-visit-to-The-Capital-Social-Story-V1.pdf (accessabilityaustralia.com).

¹³⁹ Australian Disability Access Bench Book, k dispozici na adrese [Disability Access Bench Book \(judicialcollege.vic.edu.au\)](https://judicialcollege.vic.edu.au).

¹⁴⁰ Článek 14 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, článek 13 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, obecný komentář HRC 32, odstavec 34.

¹⁴¹ Obecný komentář HRC 32, § 10.

¹⁴² Nadace Validity, [Humanising Justice: Mezinárodní zpráva organizace Voices for Justice: Komunikace s oběťmi trestných činů se zdravotním postižením](#), 2022, s. 68.

sledovat jeho průběh, neměla by se vzdát práva na přístup k obhájci v souladu se směrnicí 2013/48/EU.¹⁴³

Na vnitrostátní úrovni stanoví trestní řád čtyři typy okolností nutné obhajoby pro osoby se zdravotním znevýhodněním, kdy budou povinně zastoupeny advokátem. Zprvce se jedná o nutnou obhajobu ze zákona podle § 36 odst. 1 písm. a) trestního řádu, která se vztahuje na osoby zbavené svobody, a tedy i na obviněné, jimž bylo uloženo ochranné opatření nebo jsou na pozorování ve zdravotnickém zařízení podle § 116 trestního řádu. Ve druhém případě se jedná o nutnou obhajobu ze zákona podle § 36 odst. 1 písm. b) trestního řádu, a to se vztahuje na všechny osoby s omezenou svéprávností. V těchto případech musí mít obviněný povinně obhájce již v přípravném řízení a z uvedeného pravidla neexistují žádné výjimky. Za třetí, pokud to soud a státní zástupce považují za nezbytné již v přípravném řízení, protože „vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného mají pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit“. V praxi je to velmi problematické, neboť neexistuje jistota, že osoba s postižením bude mít vždy přístup k právní pomoci. Za čtvrté, „v řízení, v němž se rozhoduje o uložení nebo změně zabezpečovací detence nebo o uložení nebo změně ochranného léčení, s výjimkou soudního léčení pro zneužívání alkoholu“.¹⁴⁴

Jinak mají všichni obžalovaní právo zvolit si svého obhájce. Pokud tak obviněný neučiní, může tak za něj učinit jeho opatrovník, „příbuzný v řadě přímé, sourozenec, osvojitel, manžel, partner, druh, jakož i zúčastněná osoba“. V případě osob, jejichž způsobilost k právním úkonům byla omezena, může být advokát zvolen i proti jejich vůli.¹⁴⁵ V případech nutné obhajoby je obviněnému poskytnuta lhůta ke zvolení obhájce. Pokud se tak nestane, ustanoví obhájce automaticky soud.¹⁴⁶

Doporučení pro pracovníky v oblasti justice

1. Právo na přístup k obhájci musí být zaručeno již od přípravného řízení, před prvními úkony v trestním řízení a po celou dobu soudního řízení.
 - a) přiznat osobám se zdravotním znevýhodněním právo na právní pomoc od prvního kontaktu s orgány činnými v trestním řízení bez ohledu na povahu trestného činu, z něhož jsou obviněni, a to za podmínek, které nejsou méně příznivé než podmínky pro osoby bez zdravotního postižení.
 - b) Informujte obviněné o jejich právu na přístup k obhájci.

¹⁴³ Doporučení Komise 2013/C-378/02 o procesních zárukách pro zranitelné osoby podezřelé nebo obviněné v trestním řízení, oddíl 3 - Práva zranitelných osob, Právo na přístup k obhájci, bod 11.

¹⁴⁴ Článek 36 odst. 4 písm. b) trestního řádu.

¹⁴⁵ Článek 37 odst. 1 trestního řádu.

¹⁴⁶ Článek 38 odst. 1 trestního řádu.

- c) Systém veřejné obhajoby by měl zajistit rovný přístup k advokátům, kteří poskytují kvalitní služby všem obviněným, včetně osob se zdravotním znevýhodněním;
- d) Vypracovat a pravidelně aktualizovat seznam právních zástupců s odbornými znalostmi v oblasti zdravotního znevýhodnění, kteří jsou obeznámeni s právy a požadavky na procesní úpravy těchto osob;
- e) Zpřístupnit právníkům procesní opatření, jako jsou tlumočníci, asistenční technologie a zprostředkovatelé/facilitátoři, nebo zdroje nezbytné k získání takových opatření, aby podpořili účinnou komunikaci s osobami se zdravotním postižením při výkonu jejich profesních povinností;
- f) Pro zajištění kvality práce advokátů a vytvoření kontrolního mechanismu ze strany národních advokátních komor by měl být kladen důraz také na podpůrnou roli advokátů, kteří by měli být dostatečně aktivní a udržovat osobní a dostatečně častý kontakt s klienty.¹⁴⁷
- g) Poskytnout všem právníkům základní školení o právech osob se zdravotním postižením.
- h) Pokud je osoba zadržena, včetně osoby, na kterou byla uvalena forenzní vazba/bezpečnostní opatření, musí mít účinný přístup k obhájci.
- i) Jak napsat sociální příběh¹⁴⁸ a příklad použití.¹⁴⁹

Právo na právní pomoc

Bezplatná právní pomoc by měla být k dispozici těm, kteří si nemohou dovolit právní služby. Osoby se zdravotním postižením se často potýkají s finančními překážkami v přístupu k právním službám, což podtrhuje potřebu bezplatné dostupnosti právní pomoci. Státy musí přijmout zákony a politiky, které zajistí, aby informace, které osoby se zdravotním znevýhodněním potřebují k obhajobě svých práv, byly dostupné a aby ve všech právních záležitostech byla poskytována bezplatná nebo cenově dostupná právní pomoc.¹⁵⁰ Výbor CRPD zdůrazňuje, že právní pomoc je základem spravedlivého a účinného soudního systému, který umožňuje výkon dalších práv a zajišťuje základní spravedlnost a důvěru

¹⁴⁷ Projekt ENABLE, české národní informační materiály: <https://validity.ngo/projects-2/enabling-inclusion-and-access-to-justice-for-defendants-with-intellectual-and-psychosocial-disabilities/national-briefing-papers/>.

¹⁴⁸ Webové stránky ASERT (Autism Services, Education, Resources and Training), dostupné na adrese Jak vytvořit sociální příběh - PAAutism.org, průvodce ASERT Autism Resource Guide; Sociální příběhy pomáhají lidem reagovat na sociální situace, které mohou být náročné, jako je vystoupení u soudu, zadržení nebo zatčení. Obvykle se používají ke komunikaci s lidmi s autismem.

¹⁴⁹ Access Ability Australia (AAA), Hlavní město. Social Story, k dispozici na adrese A-visit-to-The-Capital-Social-Story-V1.pdf (accessabilityaustralia.com).

¹⁵⁰ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 63.

veřejnosti ve výkon spravedlnosti.¹⁵¹ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod umožňuje obviněným zvolit si obhájce a zajišťuje, aby byli informováni o svém právu na právní pomoc. Bezplatná právní pomoc musí být poskytnuta, pokud to vyžaduje zájem spravedlnosti a pokud si jednotlivci nemohou obhájce dovolit.¹⁵²

Ve svém obecném komentáři č. 6 Výbor CRPD uvedl, že účinné uplatňování práv na rovnost a nediskriminaci vyžaduje přijetí donucovacích opatření, jako jsou: „dostatečné a dostupné poskytování právní pomoci k zajištění přístupu ke spravedlnosti pro žalobce v diskriminačních sporech“.¹⁵³ Cenově dostupná kvalitní právní pomoc by měla být přístupná i osobám se zdravotním znevýhodněním v souvislosti s účinnými mechanismy nápravy a k zajištění přístupu ke spravedlnosti.¹⁵⁴ Výbor CRPD proto doporučil, aby byla osobám se zdravotním znevýhodněním nabízena „přiměřená a [...] dostupná kvalitní právní pomoc“, a to na základě posouzení prostředků a zásluh.¹⁵⁵

Na jiném místě Výbor pro Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením zdůrazňuje význam školení justičních subjektů, aby mohly účinně uplatňovat procesní úpravy a zajistit osobám se zdravotním znevýhodněním rovný přístup k právnímu zastoupení. Zdůrazňují také potřebu informovanosti o praktikách v rámci trestního systému, které mohou představovat mučení nebo špatné zacházení s osobami se zdravotním znevýhodněním.¹⁵⁶

Ve věci *Nenov proti Bulharsku*, která se týkala stěžovatele trpícího schizofrenií, ESLP rozhodl, že neposkytnutí právní pomoci osobám se zdravotním znevýhodněním může porušit jejich právo na spravedlivý proces, pokud má taková osoba potíže s pochopením soudního řízení, což jí brání v náležitém zajištění ochrany jejích zájmů.¹⁵⁷

Článek 47 Listiny EU zaručuje právo na účinnou právní ochranu a spravedlivý proces, včetně přístupu k právní pomoci pro ty, kteří nemají prostředky.¹⁵⁸ Směrnice EU 2016/1919 nařizuje, že podezřelé a obviněné osoby bez dostatečných zdrojů mají právo na právní pomoc, pokud to spravedlnost vyžaduje.¹⁵⁹ V 29. bodě odůvodnění je zdůrazněn význam dodržování těchto práv bez diskriminace, a to i na základě zdravotního znevýhodnění.¹⁶⁰

¹⁵¹ Zpráva zvláštního zpravodaje OSN o nezávislosti soudců a advokátů, Právní pomoc, dokument OSN. A/HRC/23/43 (9. dubna 2013) 3.

¹⁵² Mezinárodní pakt o občanských a politických právech čl. 14.3d.

¹⁵³ CRPD, GC č. 6, odst. 31.g

¹⁵⁴ Tamtéž, bod 73 h.

¹⁵⁵ Výbor pro práva osob se zdravotním postižením, "Obecný komentář č. 6 (2018) o rovnosti a nediskriminaci", CRPD/C/GC/6 (26. dubna 2018), odst. 73 písm. h).

¹⁵⁶ Připomínky ke Standardním minimálním pravidlům pro zacházení s vězni vypracované Výborem pro práva osob se zdravotním postižením, 2013, odst. 3.

¹⁵⁷ *Nenov proti Bulharsku*, stížnost č. 33738/02 (ESLP 2009), bod 52.

¹⁵⁸ Listina základních práv EU.

¹⁵⁹ Článek 4.1

¹⁶⁰ Bod odůvodnění 29 (doplnit úplnou citací).

Pokud je osoba zadržena nebo pokud hrozí, že by soudní řízení mohlo vést k jejímu zadržení, je obzvláště naléhavě nutné, aby měla účinný přístup k právníkovi a právní pomoci.

Pokud jde o náklady na právní pomoc, české právo neposkytuje žádnou zvláštní úpravu bezplatného právního zastoupení pro osoby se zdravotním znevýhodněním. Aby měl obviněný nárok na bezplatnou právní pomoc, musí být splněny tyto obecné podmínky: obviněný (/výše uvedené osoby) o ni musí požádat (v přípravném řízení prostřednictvím státního zástupce a v řízení před soudem prostřednictvím soudce), dále musí prokázat, že nemá dostatek finančních prostředků, a o nároku na bezplatnou právní pomoc musí rozhodnout soud.¹⁶¹ Pokud z důkazů vyplývá, že obviněný nemá dostatečné prostředky k zajištění právního zastoupení, může soudce rozhodnout o bezplatné právní pomoci i bez žádosti obviněného.¹⁶²

Doporučení pro pracovníky v oblasti justice

1. Právní pomoc by měla být poskytována všem osobám, které nemají dostatečné prostředky, aby si ji mohly dovolit.
 - a) To je třeba vzít v úvahu u všech osob se zdravotním znevýhodněním, které se v takové situaci mohou ocitnout častěji.
 - b) A musí být zaručena již od předsoudních fází řízení – před prvními úkony v trestním řízení – a v průběhu celého soudního řízení.
2. Přítomnost téhož advokáta ve všech fázích řízení je velmi žádoucí.
3. Vytvořit seznam specializovaných právníků pro zastupování osob se zdravotním znevýhodněním.
4. Informovat osoby se zdravotním znevýhodněním o jejich právu na právní pomoc a dalších možnostech, například o přístupu k zastupování prostřednictvím organizací občanské společnosti.
5. Mělo by být zajištěno počáteční školení právníků, kteří budou poskytovat právní pomoc osobám se zdravotním znevýhodněním.

E. Právo být přítomen soudnímu řízení a právo na presumpci nevinny

Mezinárodní právní rámec zaručuje právo být přítomen soudnímu řízení. Toto právo potvrzuje čl. 14 odst. 3 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a EÚLP.¹⁶³

¹⁶¹ § 33 odst. 3 trestního řádu.

¹⁶² § 33 odst. 3 trestního řádu.

¹⁶³ Rada Evropy, EÚLP, čl. 6.3 c).

Listina základních práv EU, konkrétně článek 47, rovněž uznává právo na účinný opravný prostředek a spravedlivý proces. **Směrnice 2016/343/EU o posílení některých aspektů presumpce nevinny a o právu být přítomen soudnímu řízení** zajišťuje, že podezřelé a obviněné osoby mají právo být přítomny soudnímu řízení. Soudní řízení však může probíhat v jejich nepřítomnosti, pokud byly o soudním řízení a jeho důsledcích informovány nebo pokud jsou zastoupeny pověřeným advokátem.¹⁶⁴

Slyšení na dálku

Slyšení na dálku nemusí být pro některé osoby se zdravotním znevýhodněním vhodné, což představuje riziko porušení jejich práva na spravedlivý proces.¹⁶⁵ Tam, kde jsou upravena jednání na dálku, nemají často zvláštní ustanovení pro osoby se zdravotním znevýhodněním. To je přesně případ Litvy, kde doporučení Soudní rady litevských soudců týkající se dálkových výslechů,¹⁶⁶ předložené v roce 2021, neobsahuje žádný odkaz na to, že by tato služba měla být použita k zajištění přístupnosti pro osoby se zdravotním znevýhodněním.¹⁶⁷

Komise Spojeného království pro rovnost a lidská práva doporučila, aby obžalovaní v rámci video výslechů dostali informace vysvětlující jejich právo vznést případné námitky týkající se povahy takové účasti a aby jim byly poskytnuty prostředky, jak tak učinit. Rovněž doporučila, aby justiční subjekty dostatečně zvážily, pro které osoby video slyšení není vhodné.¹⁶⁸

Například během pandemie COVID-19 využívaly anglické a velšské soudy k vedení soudních jednání převážně online videoplatformy. V této souvislosti Komise Spojeného království pro rovnost a lidská práva zdůraznila, že existuje zvýšené riziko, že osoby se zdravotním postižením utrpí újmu na svém právu na spravedlivý proces.¹⁶⁹ Komise konstatovala, že prvky, jako je špatné připojení, nízká kvalita obrazu a zvuku a zpoždění, negativně ovlivnily soudní řízení. Zejména osoby s duševním onemocněním, kognitivními poruchami a neurologickými poruchami, jako je autismus a ADHD, byly podle Komise

¹⁶⁴ Článek 8.2 směrnice 2016/343/EU.

¹⁶⁵ Komise pro rovnost a lidská práva (Spojené království), "Inkluzivní justice: systém určený pro všechny. Interim evidence report - Video hearings and their impact on effective participation" (2020), k dispozici na adrese [EHRC Inclusive justice a system designed for all \(equalityhumanrights.com\)](https://www.equalityhumanrights.com/en/evidence-reports/interim-evidence-report-video-hearings-and-their-impact-on-effective-participation), str. 8-13.

¹⁶⁶ Soudcovská rada litevských soudců, Doporučení o soudních jednáních na dálku/Rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių patvirtinta Teisėjų Tarybos 2021 m. rugpjūčio 27 d. (2021) dostupné na adrese [rekomendacijos-del-nuotoliniu-posedziu-patvirtintos_skelbimui.pdf \(advokatura.lt\)](https://www.advokatura.lt/advokatura/teismo-posedziu-patvirtintos-skelbimai).

¹⁶⁷ Národní studie Litvy, Enable, duben 2023, s. 10.

¹⁶⁸ Komise pro rovnost a lidská práva (Spojené království), "Inkluzivní justice: systém určený pro všechny. Interim evidence report - Video hearings and their impact on effective participation" (2020), k dispozici na adrese [EHRC Inclusive justice a system designed for all \(equalityhumanrights.com\)](https://www.equalityhumanrights.com/en/evidence-reports/interim-evidence-report-video-hearings-and-their-impact-on-effective-participation), s. 13.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 2.

vystaveny zvláštnímu riziku, že neporozumí soudnímu řízení nebo se ho nebudou aktivně účastnit, což je jim na újmu.¹⁷⁰ Obžalovaní totiž mohou mít problémy s připojením, získáním pokynů a komunikací, identifikace případných kognitivních poruch je navíc obtížnější.¹⁷¹

Co se týče dálkových výslechů v České republice, obecně jsou k dispozici opatření e-justice. Podle § 52a trestního řádu lze při provádění úkonů trestního řízení použít videokonferenční zařízení, je-li to nezbytné k ochraně práv osob, zejména vzhledem k jejich věku nebo zdravotnímu stavu; nebo vyžadují-li to bezpečnostní nebo jiné závažné důvody. Použitelnost tohoto ustanovení se neomezuje pouze na soudní jednání, ale může být rozšířena i na přípravné řízení.

Doporučení pro pracovníky v oblasti justice

1. Zajistit, aby bylo respektováno právo obžalovaných se zdravotním znevýhodněním být přítomen soudnímu jednání a osobně se hájit.
2. Zjistěte a pečlivě zvažte, pro koho může být slyšení na dálku (ne)vhodné, respektujte vůli a preference dané osoby nebo se snažte o „nejlepší interpretaci vůle a preferencí“, pokud je osoba nemůže vyjádřit přímo.
 - a) Pokud používáte slyšení na dálku, zajistěte odpovídající školení, IT nástroje a dobré připojení k internetu pro pracovníky justice a stejně tak přístup k osobě se zdravotním znevýhodněním.
 - b) Zajistit přístup k procesním úpravám při slyšeních na dálku,
 - I. včetně případné účasti zprostředkovatelů,
 - II. poskytovat komunikační podporu i při slyšeních na dálku, a to i prostřednictvím třetích stran, například zapisovatelů, kvalifikovaných tlumočnicků znakového jazyka a ústního tlumočení, zprostředkovatelských služeb a hmatových tlumočnicků, pokud je to nutné.
 - c) Zajistěte, aby byla během slyšení na dálku všem, včetně obžalovaného se zdravotním znevýhodněním, jasná úloha každé osoby, která se online slyšení účastní.
 - d) Zajistěte, aby bylo tempo jednání dobře přizpůsobeno – například zajistěte poměrně krátké schůzky a časté přestávky.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 8-10.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 8.

Právo na presumpci nevinny

Mezinárodní právo v oblasti lidských práv zaručuje právo na presumpci nevinny, dokud není vina prokázána ve spravedlivém řízení. Článek 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením zajišťuje osobám se zdravotním znevýhodněním rovný přístup ke spravedlnosti¹⁷², zatímco zásada 5 Mezinárodních zásad a pokynů OSN nařizuje osobám se zdravotním znevýhodněním rovné uplatňování všech procesních záruk, včetně presumpce nevinny a práva nevypovídat.¹⁷³

Praxe, kdy jsou osoby se zdravotním znevýhodněním považovány za "nezpůsobilé k soudnímu řízení" a umístovány do psychiatrických léčeb, které mohou mít neomezenou dobu trvání, porušuje jejich právo na presumpci nevinny a spravedlivý proces. Výbor CRPD vyzývá k okamžitému ukončení těchto praktik a ke zrušení zákonů, které je umožňují.¹⁷⁴

Směrnice 2016/343/EU o posílení některých aspektů presumpce nevinny a o právu být přítomen při soudním jednání stanoví, že podezřelí a obvinění osoby jsou považovány za nevinné, dokud není prokázána jejich vina, přičemž důkazní břemeno nese obžaloba. Uděluje právo nevypovídat a nevypovídat proti sobě. Nezabývá se však výslovně obviněnými se zdravotním postižením. Vzhledem k tomu, že EU je smluvní stranou Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, je třeba v souladu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením a judikaturou Výboru použít široký výklad.¹⁷⁵

Český právní systém zajišťuje procesní záruky uznávané mezinárodním právem, jako je presumpce nevinny a právo nevypovídat. V českém právním rámci však nejsou zmíněny žádné procesní úpravy pro osoby se zdravotním znevýhodněním, ani konkrétně pro obviněné nebo obžalované s mentálním a/nebo psychosociálním znevýhodněním.

Doporučení pro pracovníky v oblasti justice

1. Zajistit, aby všechny podezřelí a obvinění osoby se zdravotním postižením byly považovány za nevinné, dokud se neprokáže jejich vina podle zákona.
 - a) Již ve fázi přípravného řízení může být presumpce nevinny dotčena.

¹⁷² Článek 11 Všeobecné deklarace, článek 14 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, článek 40 odst. 2 písm. b) bod i) Úmluvy o právech dítěte, článek 8 odst. 2 Americké úmluvy, článek 6 odst. 2 Evropské úmluvy,

¹⁷³ Mezinárodní zásady a pokyny OSN odst. 5.1.

¹⁷⁴ UN OHCHR, "Zpráva - Právo na přístup ke spravedlnosti podle článku 13 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením" (prosinec 2017), A/HRC/37/25, bod 39.

¹⁷⁵ Článek 3 směrnice 2016/343/EU.

2. Školení policistů o přizpůsobení se různým typům postižení a o právech osob se zdravotním znevýhodněním, aby se předešlo stereotypům nebo nepochopení některých projevů chování.
3. Zajistit, aby povinná léčba nebyla přijata bez soudního přezkoumání případu. Jakákoli forma nucené léčby může být podle Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením považována za nezákonnou a měla by být pečlivě posouzena.

05

PŘÍLOHY

A. Pochopení zdravotního znevýhodnění: Příklady postižení a možné procesní úpravy

Samotná Úmluva o právech osob se zdravotním postižením popisuje zdravotní postižení jako "vyvíjející se koncept" a uvádí, že mezi osoby se zdravotním postižením patří mimo jiné "osoby s dlouhodobým tělesným, duševním, mentálním nebo smyslovým znevýhodněním, které jim v interakci s různými překážkami může bránit v plném a účinném zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními".¹⁷⁶

V této příloze je uveden seznam zdravotních znevýhodnění, která mohou v konkrétním případě a konkrétním kontextu představovat zdravotní znevýhodnění. Neměla by být chápána jako výlučný ani normativní seznam. Má spíše poskytnout obecné informace o některých zdravotních postiženích a může představovat užitečný nástroj pro subjekty působící v oblasti justice, aby zajistily účinnou účast osob se zdravotním postižením v řízeních.

V každém jednotlivém případě je třeba provést kontextuální analýzu a hodnocení, aby bylo možné zvážit, zda jsou v každém konkrétním případě nutné konkrétní úpravy, procesní nebo jiné úpravy.

- **Získané poškození mozku**

Pojem získané poškození mozku (Acquired Brain Injury, ABI) označuje jakékoli poškození mozku, ke kterému došlo po narození. ABI může být způsobeno různými okolnostmi (např. nehodou, mrtvicí, nádory nebo poruchami, jako je Parkinsonova choroba). Získané poškození mozku může vést ke změnám fyzických a smyslových schopností nebo ke změnám ve schopnosti myslet a učit se (např. ztráta paměti, nesoustředěnost, potíže s abstraktním myšlením). Může také způsobit změny v chování a osobnosti (např. nedostatek motivace, výkyvy nálad, pocity plochosti nebo deprese, impulzivní nebo nevázané chování). V neposlední řadě může ABI způsobovat komunikační potíže (např. pomalou nebo nezřetelnou řeč, potíže při sledování rozhovoru) a zdravotní potíže (např. epilepsii, záchvaty).¹⁷⁷

Osobám s ABI, které mají potíže s komunikací, by měly být poskytnuty určité přiměřené úpravy. Příkladem těchto úprav je použití technologií, používání jasného a stručného jazyka, opakování některých údajů a pojmů a poskytnutí delšího času na odpověď.¹⁷⁸ Během

¹⁷⁶ CRPD, Preambule, e).

¹⁷⁷ Australian Disability Access Book, oddíl 7.2.

¹⁷⁸ Tamtéž. Oddíl 7.2.

slyšení jsou dalšími užitečnými úpravami pravidelné přestávky, pozdější začátky, zkrácené dny a klidné prostředí.¹⁷⁹

- **Agorafobie**

Agorafobie je fobie, která obvykle spočívá ve strachu z cestování mimo bezpečný prostor - např. domů - nebo z toho, že člověk někde uvízne. Tato fobie se může projevovat různými způsoby a s různou závažností. Člověk s agorafobií se může bát vzdálenosti od domova, ale také pobytu na neznámých trasách a místech, na rozlehlých otevřených prostranstvích, na přeplněných místech, v uzavřených prostorách -např. ve vlaku nebo ve výtahu-. Někdy se lidé mohou také obávat stát v dlouhých frontách nebo zůstat sami. Když se osoby trpící agorafobií ocitnou na obávaných místech, mohou zažít záchvat paniky. Tyto osoby mohou být úzkostné i při pomyslení na to, že se na tato místa vydají, a mají tendenci se jim vyhýbat.¹⁸⁰

Mezi možné úpravy soudního jednání patří výběr místa konání v blízkosti bydliště obviněného a v přízemí, provádění důkazů písemně nebo elektronicky, omezení počtu osob v soudní síni, umožnění obviněnému sedět vedle dveří, mít doprovod a v případě potřeby si udělat přestávku.¹⁸¹

- **Porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD)**

Porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) je porucha charakterizovaná nepozorností, impulzivitou a hyperaktivitou, která se projevuje od sedmi let věku a může pokračovat i v dospělosti. Tato porucha může mít vliv na soudní řízení, protože dotyčná osoba může mít problém soustředit se a poslouchat soudce.¹⁸²

Z tohoto důvodu může přiměřené přizpůsobení spočívat v tom, že se pokyny nebo příkazy vedení vydávají postupně, nevyžadují se příliš složité údaje nebo rozvrhy a zapisují se úkony, které je třeba provést. Kromě toho mohou být užitečné přestávky, shrnutí aktuální fáze procesu nebo používání krátkých vět. V neposlední řadě by těmto osobám mělo být umožněno poskytnout písemné odpovědi na písemné otázky a konat slyšení v místnosti s minimálním vnějším hlukem a omezeným rozptylováním.¹⁸³

- **Porucha autistického spektra**

Porucha autistického spektra (ASC) je celoživotní vývojová porucha, která ovlivňuje vztahy a interakce člověka s okolím a ostatními lidmi. ASC je spektrální porucha, takže ji lidé

¹⁷⁹ Kniha Equal Bench Book ve Velké Británii, 388.

¹⁸⁰ Tamtéž. 389.

¹⁸¹ Tamtéž. 389.

¹⁸² Tamtéž. 392.

¹⁸³ Tamtéž.392.

mohou prožívat velmi různými způsoby. Například ne všechny osoby s ASC mají určitý stupeň poruchy učení. U osob s ASC může docházet k opožděnému nebo narušenému porozumění řeči a vyjadřování. Mohou mít také potíže s používáním a chápáním sociálního kontextu jazyka a narušené sociální dovednosti. Mohou například interpretovat slova doslovně, vyhýbat se očnímu kontaktu nebo mít potíže s pochopením vlastních emocí nebo emocí druhých lidí. Některé osoby s poruchou autistického spektra mohou mít také opakující se, rituální nebo neobvyklé chování a mohou být citlivé na zvuky, dotek, světlo nebo jiné smyslové vjemy.¹⁸⁴

V těchto případech patří mezi přiměřené úpravy používání jasného, stručného a jednoduchého jazyka, klidného tónu hlasu, delšího času na odpověď a vyvarování se sarkasmu a příliš mnoha gest nebo rozptýlení. Otázky by měly být přesné a přímé a soudce by měl otázky začínat jménem osoby, aby nedošlo k nedorozumění. Rovněž je třeba poskytnout delší čas na zpracování každé otázky a poskytnutí odpovědi. Soudce by měl také dbát na to, aby vyhýbání se očnímu kontaktu nebo jiné chování nepovažoval za nedostatek respektu.¹⁸⁵ Dalšími možnými úpravami jsou jasné vysvětlení procesních fází, rozesílání písemných pokynů, harmonogramů a chronologií lhůt, umožnění pravidelných přestávek a trpělivost. V soudní síni by mělo být ticho a slabé osvětlení a osoba by měla mít možnost vybrat si místo k sezení.¹⁸⁶

- **Slepota a zrakové postižení / slabozrakost**

Slepota je úplná nebo téměř úplná ztráta zraku, která ovlivňuje schopnost člověka vidět. Zatímco někteří lidé mohou vnímat světlo, stíny a/nebo tvary, jiní nevidí vůbec nic. Barevná slepota je neschopnost rozlišovat barvy. Některé osoby nerozlišují mezi červenou a zelenou barvou, jiné vidí vše černě, bíle a šedě. Zrakové postižení/slabozrakost je částečná ztráta zraku, kterou nelze korigovat brýlemi.¹⁸⁷

Přiměřené úpravy zahrnují zajištění dokumentů v přístupných formátech (např. Braillovo písmo), vyžadování obecné podpory a vedení ze strany podpůrného personálu, pokud je to nutné, provedení nezbytných fyzických úprav v soudní síni, umožnění přítomnosti podpůrných osob a zajištění přístupu asistenčního psa. Těmto osobám by také mělo být umožněno seznámit se s fyzickým prostředím a neměly by být žádány, aby si vybavovaly informace nebo události na základě svého zraku. A konečně, osvědčenými postupy pro

¹⁸⁴ Australian Disability Access Book, oddíl 7.3.

¹⁸⁵ Tamtéž. Oddíl 7.3.

¹⁸⁶ UK's Equal Access Bench Book, 398.

¹⁸⁷ Australian Disability Access Book, oddíl 7.4.

soudce a právníky je ohlášení se před zahájením projevu a dotazování se obžalovaných na jejich specifické potřeby.¹⁸⁸

- **Dětská mozková obrna**

Dětská mozková obrna je skupina poruch, které ovlivňují schopnost člověka pohybovat se, včetně svalové kontroly, koordinace, tonusu, držení těla a rovnováhy.¹⁸⁹ Obvykle je důsledkem jedné nebo více neprogresivních abnormalit v mozku, ke kterým dochází před dokončením růstu a vývoje. Může být způsobena nedostatečným přísunem kyslíku do mozku při narození, toxiny nebo genetickými faktory. Při komunikaci může být nápomocen jazykový terapeut nebo někdo, kdo zná řečové vzorce daného jedince. Některé osoby také používají komunikační pomůcky, jako jsou syntetizátory řeči nebo slovní tabule.¹⁹⁰

Přiměřenými úpravami se rozumí zajištění fyzického přístupu do soudní síně, na toaletu a do všech prostor soudu a umožnění používání komunikačních pomůcek a zařízení v případě, že mozková obrna ovlivňuje komunikační schopnosti. K osvědčeným postupům patří také organizování častých přestávek, umožnění účasti podpůrných osob a projednání jejich potřeb s obžalovanými.¹⁹¹

- **Hluchota a ztráta sluchu**

Hluchota je úplná nebo téměř úplná neschopnost slyšet. Neslyšící komunikují různými způsoby. Některé osoby z komunity neslyšících nepovažují hluchotu za postižení, ale považují se za skupinu kulturní a jazykové menšiny.¹⁹²

Možné přiměřené úpravy spočívají v zajištění tlumočnicka znakového jazyka, umožnění přítomnosti podpůrné osoby, postavení se k neslyšící osobě čelem, udržování očního kontaktu a poskytnutí potřebného času na odpověď.¹⁹³ Mezi další možné osvědčené postupy patří výběr tiché místnosti s dobrým osvětlením, umožnění použití indukční smyčky nebo psaní informací a indicií. Když soudce a ostatní odborníci v soudní síni mluví, neměli by křičet ani to přehánět s gesty rukou či mimikou, ale měli by mluvit v ustáleném rytmu, po každé větě udělat malou pauzu, aby umožnili překlad, dívat se na neslyšící osobu a používat plné věty. Je důležité si uvědomit, že neexistuje univerzální znakový jazyk, ale existuje

¹⁸⁸ Tamtéž. Oddíl 7.4.

¹⁸⁹ Australian Disability Access Book, oddíl 7.5.

¹⁹⁰ Sborník Spojeného království o rovném zacházení, 403.

¹⁹¹ Australian Disability Access Book, oddíl 7.5.

¹⁹² Australian Disability Access Book, oddíl 7.6.

¹⁹³ Tamtéž. Oddíl 7.6.

mnoho národních znakových jazyků. Z tohoto důvodu je důležité znát jazyk, kterým daná osoba mluví.¹⁹⁴

- **Hluchoslepota**

Hluchoslepota spočívá ve ztrátě zraku a sluchu. Hluchoslepota se u jednotlivých osob liší. Některé osoby mohou být například zcela slepé a nedoslýchavé a jiné osoby mohou být hluché s určitou mírou zraku. Někteří lidé mohou také pociťovat úplnou nebo téměř úplnou ztrátu obou druhů zraku.¹⁹⁵

Hluchoslepe osoby mohou vyžadovat přítomnost tlumočnicků, kteří ovládají taktilní znakový jazyk.¹⁹⁶

- **Disociace**

Disociace je způsob, jakým se mysl vyrovnává s příliš velkým stresem, a může souviset s traumatem, duševním problémem nebo může být vedlejším účinkem alkoholu či léků. Osoby, u nichž dochází k disociaci, se cítí odděleny od svého těla a okolního světa. Tento pocit může trvat od několika hodin až po měsíce. Osoby si nemusí pamatovat informace o sobě samých nebo mohou vnímat svět jako mlhavý či nereálný. Mohou mít pocit, že vidí své emoce zvenčí, nebo se mohou cítit odpojené od svého těla. Mohou také přepínat z různých částí své osobnosti, používat různá jména nebo měnit identitu. U lidí, kteří pravidelně prožívají disociaci, může být diagnostikována disociativní porucha.¹⁹⁷

Přiměřené úpravy mohou spočívat v nahrávání svědectví v době, kdy osoba neprožívá disociaci, v zajištění prostředníka, v umožnění přítomnosti podpůrné osoby a v umožnění, aby osoba vypovídala v několika různých identitách.¹⁹⁸

- **Demence a Alzheimerova choroba**

Demence není specifické onemocnění, ale soubor příznaků, které jsou způsobeny poruchami postihujícími mozek. Alzheimerova choroba je jednou z forem demence. Demence má dopad na myšlení, paměť, chování, vizuoprostorové vnímání, smysly a schopnost vykonávat každodenní úkoly.¹⁹⁹

Demence může na lidi působit různými způsoby a s různou intenzitou. Z tohoto důvodu spočívá správná praxe v posouzení každé situace a stanovení úprav s ohledem na konkrétní druh demence a osobní situaci obviněného. Příkladem přiměřených úprav je umožnění

¹⁹⁴ UK's Equal Treatment Bench Book, 421-424.

¹⁹⁵ Australian Disability Access Book, oddíl 7.7.

¹⁹⁶ Tamtéž. Oddíl 7.7.

¹⁹⁷ Tamtéž. 407.

¹⁹⁸ Tamtéž. 407-408.

¹⁹⁹ Australian Disability Access Book, oddíl 7.10.

pravidelných přestávek, umožnění účasti podpůrné osoby na jednání a přizpůsobení tempa a tónu řeči.²⁰⁰ Možné úpravy v případě Alzheimerovy choroby zahrnují zajištění prostředníka, umožnění účasti podpůrné osoby na jednání a nahrávání důkazů, když je osoba při smyslech.²⁰¹

- **Downův syndrom**

Downův syndrom je genetické onemocnění, jehož výsledkem je chromozom navíc. Downův syndrom je charakterizován řadou fyzických, zdravotních, charakteristických a vývojových projevů. Společným znakem Downova syndromu je určitý stupeň mentálního postižení.²⁰²

Některé osoby s Downovým syndromem mohou potřebovat úpravu komunikace, například používání komunikačních pomůcek nebo pomoc podpůrné osoby.²⁰³

- **Dyslexie**

Dyslexie se projevuje potížemi se čtením, psaním a pravopisem. Základními problémy dyslexie jsou rychlé zpracování jazykových informací a slabá krátkodobá a pracovní paměť. V dospělosti se mnoho lidí vybaví dopingovými strategiemi, které jim umožňují řešit situace, v nichž se potýkají s obtížemi. Některé osoby se také mohou v mnoha aspektech svého každodenního života spoléhat na technologie.²⁰⁴

Ve všech fázích řízení lze provést různé přiměřené úpravy. Před jednáním mohou po ústním poučení následovat písemné pokyny a připomenutí. Poučení se podávají srozumitelným jazykem, elektronickými prostředky a v případě písemných pokynů musí být styl formátování jasný (např. alespoň 12 velikostí písma, velké mezery, barevný papír). Během jednání mohou osoby s dyslexií potřebovat pravidelné přestávky, jasné vysvětlení, otázky kladené pouze jednou, čas na přemýšlení o informacích a možnost klást otázky a vysvětlení. Obecně by se od nich nemělo očekávat, že budou uvádět velmi přesné údaje nebo že si budou vše pamatovat, a případná nedorozumění by neměla být považována za vyhýbavost a nedůslednost.²⁰⁵

- **Poruchy příjmu potravy**

Poruchy příjmu potravy se vyznačují abnormálním vztahem k jídlu, který ovlivňuje stravovací návyky a chování. Poruchy příjmu potravy jsou často spojeny s úzkostí, depresí

²⁰⁰ Tamtéž. Oddíl 7.10.

²⁰¹ UK's Equal Treatment Bench Book, 395-396.

²⁰² Australian Disability Access Book, oddíl 7.9.

²⁰³ Tamtéž. Oddíl 7.9.

²⁰⁴ UK's Equal Treatment Bench Book, 409-410.

²⁰⁵ Tamtéž. 411-412.

nebo obsedantně-kompulzivními poruchami. Existují různé druhy poruch příjmu potravy, včetně mentální anorexie, bulimie, poruchy příjmu potravy a EDNOS (poruchy příjmu potravy jinak nespecifikované). Během soudního řízení mohou osoby s poruchou příjmu potravy působit unaveně, bez zájmu nebo mohou mít potíže se soustředěním.²⁰⁶

Priměřené úpravy mohou zahrnovat časté přestávky, obědy v dohodnutou dobu a vyhýbání se poznámkám o fyzickém vzhledu osoby.²⁰⁷

- **Halucinace**

Halucinace spočívají v tom, že člověk vidí, slyší, cítí nebo cítí věci, které mimo jeho mysl neexistují. Halucinace se mohou objevit u osob se schizofrenií, bipolární poruchou, demencí, Alzheimerovou a Parkinsonovou chorobou nebo syndromem Charlese Bonneta, ale také jako důsledek užívání drog, odvykání alkoholu, extrémní únavy nebo nedávné ztráty. Slyšení hlasů je uznávaným příznakem schizofrenie, bipolární poruchy a demence. Vizuální halucinace jsou také časté u schizofrenie a Parkinsonovy nemoci.²⁰⁸

Pokud má osoba během slyšení halucinace, je důležité zvážit, zda je možné pokračovat. V případě, že slyšení pokračuje, spočívají možné priměřené úpravy v tom, že se osoba chová klidně, umožní se jí podat svědectví za zástěnou nebo v jinou dobu, soustředí se vždy na jednu otázku a otázky opakuje. Dalšími řešeními je využití prostředníka a důkazů v písemné podobě.²⁰⁹

Priměřené úpravy zahrnují delší přestávky a kratší dny, dostupnost vody a snadný přístup k toaletám.²¹⁰

- **Intelektuální postižení**

Intelektuální postižení je charakterizováno výrazným omezením intelektuálních funkcí a adaptivního chování. Existují různé typy a stupně mentálního postižení. Osoby s mentálním postižením mohou mít potíže s komunikací, interakcí s ostatními lidmi a samostatným životem. Lidé s mentálním postižením potřebují více času na pochopení mluvených a psaných informací a mohou mít potíže s porozuměním pokynům nebo abstraktním pojmům. Mohou mít také problémy spojené s udržením pozornosti a paměti a snadno se unaví.²¹¹

²⁰⁶ Tamtéž. 413-414.

²⁰⁷ Tamtéž. 415.

²⁰⁸ Tamtéž. 419.

²⁰⁹ Tamtéž. 419.

²¹⁰ Tamtéž. 246.

²¹¹ Tamtéž. 427.

- **Poruchy učení**

Porucha učení je celoživotní stav získaný před narozením, během něj nebo brzy po něm, který ovlivňuje duševní vývoj. Neměla by být zaměňována se "specifickými poruchami učení", jako je dyslexie. Porucha učení může být lehká, středně těžká nebo těžká. Lidé s poruchou učení mají potíže s pochopením a zapamatováním si nových nebo složitých informací, s osvojením si nových dovedností a se zobecněním jakéhokoli učení na jiné situace. Některé osoby nejsou schopny číst nebo mají potíže s mluvením a někteří jedinci mohou mít také problémy s plněním každodenních úkolů.²¹²

V případě obžalovaných s poruchami učení existuje široká škála možných přiměřených úprav. Během soudního jednání mohou být provedeny úpravy zahrnující návštěvu soudu před zahájením soudního jednání, živé odkazy nebo obrazovky, časté přestávky, použití prostředníka, srozumitelný jazyk, komunikační pomůcky a další vysvětlení souvislostí a postupu. I při hodnocení důkazů by se mělo přihlížet k poruše učení dané osoby. Dalším osvědčeným postupem je používání jazyka Makaton a přítomnost tlumočníka, který jej zná. Makaton je jazykový program, který umožňuje osobám s komunikačními obtížemi samostatně se vyjadřovat.²¹³

- **Duševní postižení**

Duševní postižení může zahrnovat poruchy nálady (např. deprese, postnatální deprese, bipolární porucha), úzkostné poruchy (např. fobie, záchvaty paniky, sociální a celková úzkost, obsedantně-kompulzivní poruchy) a psychotické poruchy (např. schizofrenie, některé formy bipolární poruchy). Duševní poruchy mohou ovlivňovat způsob myšlení, cítění a interakce osob.²¹⁴

Je důležité nestigmatizovat problémy s duševním zdravím a uvědomit si, že mohou být pouze epizodické. Možné úpravy mohou být různé a záleží na konkrétním problému a na tom, co jej u člověka vyvolává. Příkladem možných úprav je umožnění pravidelných přestávek, omezení počtu osob v soudní síni, povolení odročení ze zdravotních důvodů, umožnění videospojení, stanovení konkrétnějších pravidel pro křížový výslech, poskytnutí dodatečného času na odpovědi a v případě potřeby poskytnutí ujištění.²¹⁵

- **Roztroušená skleróza**

Roztroušená skleróza je onemocnění postihující nervy v mozku a míše. Způsobuje problémy s pohybem svalů, rovnováhou a viděním. Existují různé typy roztroušené sklerózy, které

²¹² Tamtéž. 429.

²¹³ Tamtéž. 430-432.

²¹⁴ Australian Disability Access Book, oddíl 7.11.

²¹⁵ UK's Equal Treatment Bench Book, 434-435.

mohou postihovat osoby velmi odlišným způsobem. U některých osob se vyskytuje recidivující-remitentní typ, který se skládá z jedné krátce trvající epizody a následných období bez příznaků. U jiných osob se vyskytuje sekundárně progresivní typ roztroušené sklerózy, který se může rychle zhoršovat.²¹⁶

Příznaky roztroušené sklerózy se velmi liší a konzultace s osobou je účinným způsobem, jak pochopit individuální potřeby a další pomoc a asistenci, která by měla být organizována. Obecně platí, že přiměřené úpravy pro obviněného s roztroušenou sklerózou jsou časté přestávky, zkrácené dny, dostupnost vody a používání ventilátoru nebo klimatizace, protože extrémní horko může způsobit relaps. Pokud má obviněný poruchu pohyblivosti, měly by se uplatnit stejné přiměřené úpravy, které jsou popsány v oddíle o poruše pohyblivosti.²¹⁷

- **Patologické vyhýbání se poptávce**

Patologické vyhýbání se požadavkům (PDA) spočívá v extrémním vyhýbání se každodenním požadavkům a očekáváním. Lidé s PDA mají obvykle potřebu kontroly, která často souvisí s úzkostí. Tyto osoby mohou mít potíže s menšími implicitními požadavky v rámci větších explicitních požadavků, s požadavky na čas a jeho dodržování, s plánováním předem, s očekáváním a s pochvalou. Někteří lidé mohou mít také problémy s vnitřními požadavky, jako jsou osobní očekávání a přání nebo tělesné požadavky. Charakteristickým rysem osob s PDA je používání sociálních strategií, aby se vyhnuly požadavkům. Společnost PDS uvádí, že existuje hierarchie vyhýbavých přístupů. Nejprve se osoba pokouší odvést pozornost, vymlouvat se a odkládat; poté osoba pocituje fyzickou neschopnost s omezením smysluplných rozhovorů a stažením se do fantazie; pak nastává fáze převzetí kontroly, v níž dochází k úplnému vyhovění, ale později ke zhroucení; nakonec osoba zažívá paniku doprovázenou agitovaností, agresí, uzavřením se, útekem, sebepoškozováním.²¹⁸

Problémem právního procesu je, že je plný přímých a nepřímých požadavků a vyznačuje se silnou nejistotou. Možné rozumné úpravy spočívají ve snaze snížit nejistotu vysvětlením jednotlivých kroků a požadavků, nezadávat mnoho souběžných úkolů a učinit požadavky více nepřímými. Kromě toho může soudce vysvětlit důvody, které stojí za termíny, nebo, pokud je to možné, poskytnout jednotlivci určitou autonomii a flexibilitu. Užitečné jsou také pravidelné přestávky a trpělivost, když osoba něco odmítá udělat.²¹⁹

²¹⁶ Tamtéž. 439-440.

²¹⁷ Tamtéž. 440.

²¹⁸ Tamtéž. 446-447.

²¹⁹ Tamtéž. 447-448.

- **Pronásledovatelské bludy**

Paranoia spočívá v nepodloženém přesvědčení, že ostatní lidé chtějí jedinci ublížit. Bludy jsou paranoidní myšlenky. Paranoia má různou závažnost a nejzávažnější formy tvoří perzekuční bludy. Osoby s perzekučními bludy mají silné paranoidní přesvědčení a žádná fakta ani důvody nemohou jejich myšlení změnit. Jedná se o formu psychózy. Osoby mohou mít perzekuční bludy neustále nebo jen občas, když jsou ve stresu. Mohou souviset s některými závažnými problémy s duševním onemocněním, jako je porucha s bludy, schizofrenie a bipolární porucha.²²⁰

Je důležité vyhnout se tomu, abyste nepřihlíželi k důkazům dané osoby pouze kvůli jejím bludům. Existují totiž velmi specifické bludy - např. blud týkající se pouze určité osoby - a závažnost bludů se může lišit. Z tohoto důvodu je třeba váhu důkazů pocházejících od dané osoby posuzovat případ od případu. Existují také určité náznaky, jak na bludy během soudního řízení reagovat. Soudce a ostatní právníci by měli osobě naslouchat, bludy nezpochybňovat a nezabývat se jimi ani se je nesnažit logicky posunout. Měli by se jednoduše zaměřit na prvky, které jsou ověřitelné, a dávat pozor na řeč těla a způsob komunikace.²²¹

B. Kontrolní seznam pro pracovníky trestní justice pracující s obviněnými s mentálním a psychosociálním postižením v trestním řízení

Právo obviněného na spravedlivý proces na rovnoprávném základě s ostatními musí být respektováno od prvního kontaktu s příslušníky orgánů činných v trestním řízení a v průběhu celého procesu, a to prostřednictvím přístupu k procesním úpravám. Stejně jako některé skupiny, například nezletilí mladší 18 let, již využívají procesních úprav de iure i de facto, aby byla zajištěna jejich rovná účast v trestním řízení, vyžadují podobná opatření i osoby se zdravotním postižením.

Posouzení procesních úprav

Má obviněný/osoba nějaké zdravotní znevýhodnění? Pokud ano, jaká opatření pro přístupnost a přizpůsobení jsou nezbytná? Tato podpůrná opatření by měla být stanovena před zahájením řízení a měla by odpovídat pohlaví a věku (viz 4.2. Individuální posouzení).

²²⁰ Tamtéž. 448-449.

²²¹ Tamtéž. 449-450.

Byla osoba se zdravotním znevýhodněním kontaktován/a co nejdříve, aby se zjistily jeho/její úpravy a informoval/a o právu aktivně využívat procesní úpravy v průběhu řízení? (Viz bod 4.3. Právo na informace a komunikaci v přístupných formátech).

Podpora lidí

Byla osoba se zdravotním znevýhodněním informována o právu na asistenci podpůrné/důvěryhodné osoby, kterou si může svobodně zvolit? (Viz bod 4.2. Poskytnutí procesních úkonů)

Byla podpůrná osoba informována o řízení proti obžalovanému se zdravotním znevýhodněním a byl jí umožněn přímý kontakt s nimi?

Úvahy o jazykové a komunikační pomoci

Je jazyk používaný při komunikaci s obviněným se zdravotním postižením jednoduchý a srozumitelný?

Byl žalovanému se zdravotním postižením bezplatně k dispozici prostředník/facilitátor (včetně třetí strany), který mu pomůže s komunikací v průběhu řízení? (Viz bod 4.2. Poskytování procesních úprav)

Byl obžalovaný se zdravotním postižením dotázán, zda slyší, na co je dotazován nebo o čem se hovoří, a to i v soudní síni?

Je tempo řeči přiměřené tomu, aby obviněný plně porozuměl sdělovanému? Byla osoba dotázána, zda požaduje přestávky nebo kratší sezení? (Viz bod 4.2. Poskytování procesních úprav)

Byl obžalovaný se zdravotním postižením a podpůrná osoba před zahájením řízení dotázáni na své komunikační metody a případné úpravy?

Byla obžalovaným se zdravotním postižením ve všech fázích řízení poskytnuta příslušná asistenční technologie, komunikační podpora (včetně tlumočnicků třetích stran) a komunikační nástroje, které jsou nezbytné pro jejich plnou účast? (Viz 4.3. Právo na tlumočení a překlad)

Úvahy o přístupu k informacím

Byly informace (například dokumenty a formuláře) k dispozici v příslušných přístupných formátech? To může zahrnovat snadné čtení, Braillovo písmo, větší písmo a zvuk (viz 4.3. Právo na tlumočení a překlad).

Byly dokumenty poskytnuty před slyšením včas (a v příslušném přístupném formátu), aby byl dostatek času na přečtení a vstřebání materiálů?

Úvahy o fyzickém přístupu

Je místo konání přístupné pro osoby na invalidním vozíku nebo s jinou pohybovou pomůckou?

Byla zvážena adaptační opatření k minimalizaci zastrašování, zejména v soudní síni, jako je odstranění formálního oblečení, jako jsou paruky nebo pláště, a nabídnutí komfortních předmětů osobě s postižením? (Viz bod 4.5. Právo být přítomen soudnímu jednání a právo na presumpci nevinu)

Používá osoba asistenčního/podpůrného psa nebo jiné asistenční/podpůrné zvíře²²²? Pokud ano, kdy bude soudní jednání přerušeno, aby bylo možné udělat přestávku na vodu a toaletu? Je k dispozici miska s vodou?

Právní pomoc

Byl obviněný informován o svém právu na obhájce a o právu na bezplatnou právní pomoc?

Byl osobě nabídnut přístup k advokátovi nebo bezplatné právní pomoci od prvního kontaktu s justičními orgány a po celou dobu řízení? (Viz 4.4 Posouzení informací o právu na právní pomoc)

Byly advokátovi poskytnuty procesní úpravy, jako jsou tlumočníci, asistenční technologie, zprostředkovatelé/facilitátoři nebo jiné, aby byla zajištěna účinná komunikace mezi ním a obžalovaným se zdravotním postižením v průběhu celého řízení?

²²² Podle [publikace Disability Access Bench Book of the Judicial College of Victoria](#), Austrálie, je asistenční zvíře zvíře, které je vycvičeno k plnění úkolů nebo funkcí, které pomáhají osobě se zdravotním postižením zmírnit následky jejího postižení. Patří sem zvířata vycvičená ke zvedání věcí pro osoby s pohybovým postižením, zvířata vycvičená k pomoci osobám, které mají záchvaty, nebo k poskytování pohodlí zranitelným svědkům při čekání na soud nebo při podávání svědectví ze vzdáleného svědeckého zařízení. Tato praxe se v současné době používá také v USA a ve Spojeném království.

Účast na jednání

Byly při zvažování vzdálené nebo osobní účasti na jednání upřednostněny přání a preference dané osoby?

Bylo zajištěno, aby v případě slyšení na dálku měli obžalovaní se zdravotním znevýhodněním stejný přístup ke všem požadovaným procesním úpravám jako při osobním slyšení (viz 4.5. Právo být přítomen soudnímu jednání a právo na presumpci nevinu)

C. Adresář

Seznam kontaktů na organizace poskytující zdroje na národní úrovni s popisem služeb, které poskytují.

- Svaz tělesně postižených v České republice: Svaz tělesně postižených ve Svazu tělesně postižených v České republice (Svaz svazu). Nabízí programy sociální integrace a právní pomoc.
- Asociace pro ochranu práv pacientů ČR: Sdružení se zasazuje o práva pacientů, poskytuje právní a poradenské služby, podporuje stížnosti pacientů a usiluje o zlepšení kvality zdravotní péče a politiky.
- Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých České republiky: Podporuje osoby se zrakovým postižením prostřednictvím rehabilitace, vzdělávání, pomoci při zaměstnávání a iniciativ v oblasti sociálního začleňování. Poskytuje přístupné informace a obhajobu zájmů.
- Česká humanitární rada: Nabízí humanitární pomoc, pomoc při katastrofách, sociální služby a podporu zranitelným skupinám, včetně starších osob, zdravotně postižených a marginalizovaných komunit.
- Národní rada osob se zdravotním postižením ČR: Národní rada osob se zdravotním postižením České republiky (NRZP ČR) hájí práva a zájmy osob se zdravotním postižením. Podílí se na tvorbě politik, osvětové činnosti a nabízí různé podpůrné služby.
- Liga lidských práv: Liga za práva duševního zdraví: Ačkoli je Liga za práva duševního zdraví zaměřena širěji, věnuje se významně otázkám duševního zdraví, obhajobě práv duševního zdraví, vzdělávání veřejnosti a podpůrným službám pro osoby s duševním onemocněním.

D. Schematický algoritmus posuzování potřeb a poskytování ubytování v průběhu trestního řízení

Je důležité se na soudní jednání připravit předem, aby bylo zajištěno spravedlivé začlenění osob se zdravotním znevýhodněním do soudního řízení. Níže uvedený algoritmus nastiňuje základní body, které je třeba zvážit, a zahrnuje metodické zkoumání faktorů, jako jsou specifické potřeby obžalovaných a překážky, kterým mohou čelit. Dodržováním těchto procesních kroků soudní úředníci a zaměstnanci soudu významně přispívají k odstraňování bariér, podpoře inkluзивity a prosazování základů spravedlnosti pro všechny bez ohledu na jejich podmínky.

Setting the Scene:

1. Identify accessibility requirements among parties involved in the legal process.
2. Determine specific requirements and necessary support, considering physical, communication, gender and other barriers.

Ensuring Accessibility Needs and Barriers:

1. Obtain permissions for the use of necessary equipment, including assistive technology devices.
2. If needed, prepare and provide documents in accessible formats (such as easy to read, Braille, larger fonts, and audio).
3. Ensure timely distribution of documents for sufficient review by the parties.

Practical Considerations:

1. Assess the availability of psychological support, advocates, and trusted individuals. If needed, arrange for interpreters, establish communication methods for indicating breaks or common answers.
2. Confirm access to legal advice.
3. Evaluate the suitability of the hearing time, consider additional time requirements for ensuring defendant's with disabilities understanding and breaks.

Other Considerations:

1. When possible, conduct a courtroom tour for individuals with disabilities prior to the first hearing.
2. Adapt the courtroom layout for wheelchair, scooter, or mobility aid users.
3. Assess the need for communication adjustments based on disabilities or literacy levels.
4. Assess the need for assistance/support animals, as well as of comfort objects when giving testimonies or in court.

E. Další literatura

1. **Australská lavička pro zdravotně postižené** nabízí užitečné informace o typech obecných úprav, které mohou být vyžadovány pro osoby s různými typy postižení, které mohou být užitečné zejména v případě, že jsou úpravy potřebné pro osoby s více druhy postižení.

<https://www.judicialcollege.vic.edu.au/eManuals/DABB/index.htm#59310.htm>.

2. ENABLE Model Benchbook on the Rights of Persons with Disabilities in Criminal Proceedings

3. **Národní informační dokument ENABLE pro Českou republiku** hodnotí výzvy, kterým čelí obžalovaní s duševním onemocněním, psychosociálním a/nebo mentálním postižením v systému trestního soudnictví. Zaměřuje se na identifikaci překážek v přístupu k informacím, podpoře a procesním úpravám. Kromě toho dokument zkoumá stávající zákony, politiky a postupy, které těmto obžalovaným pomáhají tyto problémy překonávat, včetně slibných postupů při poskytování procesních úprav. Zjištění z této zprávy byla použita při přípravě této publikace. https://validity.ngo/wp-content/uploads/2023/06/FORUM_National-Briefing-Paper_CZ_English.pdf

4. **Mezinárodní zásady a pokyny pro přístup ke spravedlnosti pro osoby se zdravotním postižením** jsou nástrojem, který má pomoci zemím při vytváření a realizaci justičních systémů, které zajišťují rovný přístup pro osoby se zdravotním postižením a jsou v souladu s globálními normami v oblasti lidských práv. Pokyny byly vypracovány na základě konzultací s odborníky na práva osob se zdravotním postižením, organizacemi zdravotně postižených, vládami, akademiky a odborníky. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-disability/international-principles-and-guidelines-access-justice-persons-disabilities>.

5. Cílem **publikace UK Equal Treatment Bench Book** je zvýšit povědomí a porozumění různým situacím osob, které se objevují u soudů a tribunálů. Pomáhá umožnit účinnou komunikaci a navrhuje kroky, které by měly zvýšit účast všech stran. <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/diversity/equal-treatment-bench-book/>.

6. **Jazykové pokyny OSN pro začlenění osob se zdravotním postižením** obsahují doporučení pro zajištění inkluzivní komunikace. Tyto pokyny jsou v souladu s Úmluvou OSN o právech osob se zdravotním postižením a dalšími autoritativními dokumenty a nabízejí praktické rady pro důsledné a respektující používání jazyka. Zdůrazňují, že je důležité bojovat proti ableismu a oslavovat rozmanitost prostřednictvím jazyka, který respektuje práva a důstojnost všech osob: <https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf>.